Hjärtats oro

Bokutgåva

Albert Bonniers förlag, Stockholm 1909.
I.

JAG HAR INTET HEM och ingen varaktig stad, och mitt hjärtas oro drifver mig hit och dit som ett blad för vinden.

Nu har slumpen drifvit mig till Dragör. Så här gick det till:

En af de första vackra sommardagarna i Köpenhamn mötte jag djäfvulen i hörnet af Frederiksberggade och Kattesundet. Glad och rörd af att se en landsman och gammal bekant skyndade jag fram till honom och tryckte hans hand. Djäfvulen tycktes å sin sida angenämt berörd af att träffa mig.

– Hur mår du, min gosse? frågade han.

– Tack bra. Hur mår farbror själf?

– Utmärkt, utmärkt! Har aldrig mått så bra som nu! Men det var väl en liten öfverraskning för dig att träffa mig här i Köpenhamn?

– Bästa farbror, svarade jag, lifvet bjuder på många öfverraskningar, det vet jag på förhand, och därför blir jag sällan öfverraskad ... Och då man af ett eller annat skäl inte längre trifs riktigt i Sverige, ligger det ju närmast till hands att fara till Köpenhamn.

– Det är inte därför, svarade djäfvulen med ett litet ilsket morrande. Jag trifs mycket bra i Sverige. Men jag är här i affärer.

Vi hade kommit ut på Rådhusplatsen. Rådhustornets gullglänsande klocka visade på fyra under sitt rutiga galler, och slagverket sjöng sin lilla vemodigt hemtrefliga melodi. Midt i virrvarret af cyklister och automobiler stannade fan och brast i gapskratt:

– Är du tokig, pojke, sade han. Tror du att jag har rest till Köpenhamn därför att jag har blifvit utvoterad från Folkets hus i Stockholm? Jag skall säga dig en sak: det finns en liten olikhet mellan mig och Gud. Ja, enligt teologien finns det ju många olikheter, och hvad jag nu tänker på är snarast en liten skillnad i lynne och humor. Gud blir alldeles utom sig, när någon liten fähund klifver opp och förnekar hans existens; han hoppar jämfota af ilska och ropar på polis! Jag är litet annorlunda beskaffad; jag ser med nöje och godt humör att man förnekar min existens. Jag är så tämligen fri från fåfänga, och jag verkar helst och bäst inkognito. För resten har jag alltid mina trogna. Prästerna hade en liten afskedsgask för mig i smårummen på Pelikan, innan jag reste. Vi skulle ha haft det riktigt gemytligt, om de bara hade kunnat hålla sams med hvarandra. Men Fries kunde förstås inte låta bli att komma stickande med en af sina vanliga dåliga kvickheter – du vet, det där om »folkloristisk föreställning» – och då blef Landqvist så arg att han kastade af sig prästrocken och ville flyga på Fries! Jag hade inte litet besvär med att afstyra det pinsamma uppträdet. Hannerz satt och blindstirrade på mig vid bordet, och till sist frågade han mig hvad det är för ett ärr jag har i vänstra tinningen. »Det är efter Luthers bläckhorn», svarade jag; »det var en grof pjäs.» Då blef han tankfull. Rosenius tog mig afsides och betygade mig sin speciella högaktning, och när vi kom till nachspielet läste han upp ett litet poem. Schröderheim bad mig vara hygglig mot hans släkting, gamla Elis –

han tog nämligen för gifvet att Elis hade hamnat hos mig därför att han sålde pastorat under Gustaf III. Men jag kunde lugna honom med att Elis var salig – han hade ju redan här på jorden sitt lilla helvete med sin fru ... som sagdt, det var i stort sedt en ganska lyckad tillställning, men ändå kan jag inte neka till att det låg en viss vemodig stämning öfver det hela. Det var inte som i gamla dagar. Prästerna i Sverige ha vansläktats; det är en urvattnad ras. Somliga predika som det faller dem in, och det är ändå de bästa; men de allra flesta predika så, som de tro att publiken vill ha det. De äro sannerligen inte en bit bättre än liberalkonservativa tidningsredaktörer. Och så deras lilla fåfänga, som alltid drar dem ut på hal is! När nu till exempel Dagens Nyheter gick omkring och frågade dem hvad de tänkte om mig – hvad hade då varit enklare än att svara: jag uttalar mig inte i herrns tidning, kom i kyrkan och hör på när jag predikar! Så skulle en präst af gamla stammen ha svarat. Men naturligtvis: att för en liten stund få föra ordet i en stor daglig tidning – det är inte hvardagsmat för dem, det är annat än att stå och predika för några gamla käringar i en kyrka ... En smula publicitet, en smula uppmärksamhet om deras personer: den frestelsen kunde de inte stå för. Att den enkla meningen var att göra skoj af både dem och mig – så mycket tycker jag de borde ha förstått af sig själfva. Jag kunde inte låta bli att säga dem rent ut, att de i hela den här affären hade burit sig åt som stora dumbomar. – Men jag är törstig och trött, och här har vi ju Wivel – kom så går vi in och får oss en absint.

Vi slogo oss ner i ett hörn af Wivels röda kafé. Kyparen hälsade på djäfvulen vördnadsfullt intimt som på en gammal stamkund och serverade oss med konstförfaren hand hvar sin absint.

– Jag vet inte hvad det är i den här lokalen, sade djäfvulen, som påminner mig om gamla Taddis i Uppsala. Kanske är det helt enkelt de röda schaggsofforna. Danskarna äro mycket mer konservativa än svenskarna – det märks på allt, också på deras kaféer. Här inne ser det precis likadant ut i dag som för femton eller tjugu år sen, då stället var nytt. Till och med de gamla gaskransarna ha de kvar, med några glödlampor instuckna här och där ... Det ger en viss lugn hemtrefnad. I Stockholm blir en värdshusvärd sjuk om han inte får ändra om sin lokal hvart annat år. Men för att återkomma till prästerna – de tyckas nu för tiden helt enkelt ha glömt bort sin verkliga, egentliga funktion: att veta Guds vilja och förkunna den för folket. Det kan tyckas underligt att jag bekymrar mig om den saken, men det har sina goda skäl; Gud och jag ha så många intressen gemensamma. Vi äro stjärnbröder: ingen af oss kommer att öfverlefva den andra ... Prästerna nu för tiden äro svaga i sina trosartiklar – det kommer af feghet och människofruktan: de vilja vara som annat folk, de äro ängsliga att bli sedda öfver axeln af »de bildade»... Att vara en riktig tusan till präst: det var i forna tider prästens ärelystnad. Och i dag? Hur är det i dag? Att, ehuru präst, likväl vara en förståndig karl – det är prästens ärelystnad i dag ... Nej, världen går tillbaka, det är inte längre som det var förr. Jag blir vemodig när jag tänker på det.

Djäfvulen kliade sig i ögat. Hvem vet; kanske han pressade bort en tår.

– I Danmark, återtog han, finns det ännu verkliga präster. Nåja, det finns ju också några i Sverige, särskildt i Göteborgs stift, men det är en ras i utdöende ... Men i Danmark sitta de ännu i högsätet, som sig bör. Då danska riksdagen öppnades här om dagen, höll Sjællands biskop, alltså den som svarar mot ärkebiskopen där hemma, en riksdagspredikan, hvari han förklarade att det var Guds vilja att Köpenhamn skall befästas på landssidan med en ny fortlinje. Det tycker jag om! Så talar en verklig präst.

– Är farbror anhängare af den där fortlinjen? frågade jag.

– Om jag är? Jo, min gosse, det kan du vara lugn för! Jag sade dig visst för en stund sedan att jag är här i affärer. Nu skall jag anförtro dig – men låt det stanna mellan oss – att det är just den affären jag är här i!

Djäfvulen tog upp en generalstabskarta öfver Sjælland och vecklade upp den på bordet.

– Här, sade han och satte högra pekfingrets klo midt i en blå halfrund i högra kanten af kartan, här ser du Köge bukt. Där är vattnet, i olikhet med Öresund och Kalvebodstrand, tillräckligt djupt för de största

moderna krigsfartyg. De kunna lägga sig där på tjugu kilometers afstånd från Köpenhamn. Förstår du kanske redan nu hur jag menar?

– Nej, svarade jag, jag förstår tills vidare inte ett muck.

– Nå, sade djäfvulen, då får jag gå litet längre tillbaka. Som du kanske vet, är det i Danmark liksom i åtskilliga andra länder tre partier som slåss eller rättare sagdt gräla om makten: höger, vänster och socialdemokrater. Från världens skapelse till år 1901 har högern haft makten i Danmark. Men redan på adertonhundranittiotalet blef det klart för en hvar, som kunde läsa skrifvet, att vänstern snart skulle komma till makten. Den naturliga följden däraf var, att en mängd gamla högermän – med Alberti i spetsen – plötsligt började kalla sig vänstermän. När vänstern år 1901 kom till makten i Danmark, var den alltså redan starkt uppblandad med rätt underliga element. Och Alberti blef justitieminister. Det var alldeles i min stil! – Men låt oss gå vidare. Det var alltid en trosartikel för högern, att Köpenhamn skulle befästas, och en trosartikel för vänstern, att Köpenhamn skulle vara en obefästad och öppen stad. Jag är, som du vet, gammal oförbätterlig högeranarkist, och min ståndpunkt i frågan är alltså klar. Men vänsterns ståndpunkt, som från början var lika klar, kunde inte förbli det. Då dess ledande män kommo till makten, följde därmed på en gång den plikten och det nöjet att umgås med kungen och hofvet och generalerna. »Dåligt umgänge fördärfvar goda seder», heter det i ett bland packet gängse ordspråk, och det kan ju vara något i det. Men det är lika sant, att godt umgänge kan förbättra dåliga seder, och visst är det, att den regerande vänsterns ledare, min gode vän J. C. Christensen, var på väg att utveckla sig alldeles i den rätta riktningen – då plötsligt Albertifataliteten kom emellan och stjälpte honom öfver bord.

Nu kommer en liten parentes: Alberti stal, som du vet, femton millioner från bönderna på Sjælland. Hvart tror du nu att de ha tagit vägen, dessa femton millioner? Sjællands bönder ha dem inte; Alberti har dem inte heller, han sitter i ett litet hål i gamla rådhuset vid Nytorv och har ingenting alls. Skulle det kanske roa dig att se dem, de femton millionerna? Här har jag dem!

Djäfvulen tog upp femton stora sedlar ur plånboken och bredde ut dem på bordet. De skiftade i grönt, rosa och violett och de lydde hvardera på en million. Det hela erbjöd en vacker och tilltalande anblick.

– Du kan få en af dem, sade djäfvulen.

– Tack, kära farbror, svarade jag och stoppade en million i västfickan. Skall jag skrifva en revers?

– Behöfs inte, svarade djäfvulen i det han samlade ihop de fjorton millionerna och stoppade dem på sig. Dig är jag säker på i alla fall ... Men låt oss gå vidare i texten; ännu har vi långt till Köge bukt. Det lilla missödet med Alberti förde med sig en mäktig patriotisk strömning i danska folket. Att vara en skojare anses visserligen inte vara bra, om det blir upptäckt; men det anses nästan ännu värre att låta lura sig af en skojare. Man kände behof af upprättelse och uppresning. Och då Alberti hade plockat sina landsmän på femton millioner, ansågs det i fosterlandssinnade kretsar vara en passande upprättelse att ge ut tredubbla beloppet eller mer till en ny fästningslinje kring Köpenhamn. Då förstod jag strax, att här var en affär för mig! Här var något att förtjäna! Ty allt som ges ut till onyttiga saker, det stoppar jag i fickan! Och därför ser du mig nu här.

– Men när kommer vi till Köge bukt? frågade jag.

– Nu är vi snart där, svarade djäfvulen. Det som isynnerhet tilltalar mig hos Köpenhamns landbefästning är det, att den aldrig kommer till någon användning, åtminstone inte för dansk räkning. Ty om det en dag kommer till krig mellan England och Tyskland och tyskarna skulle anse det nödvändigt och nyttigt att försäkra sig om det befästa Köpenhamn, så kommer det att gå till på följande enkla vis: de lägga bara ett halft dussin af sina största båtar i Köge bukt på tjugu kilometers afstånd från hufvudstaden. De kunna göra

det ganska lugnt, ty Englands Dreadnoughtar kunna hvarken passera Sundet eller Bälten. Här – djäfvulen pekade på en punkt på kartan – ser du ett kustfort som heter Avedöre, ungefär en svensk mil söder om Köpenhamn. Det är ett mycket bra fort i och för sig, ehuru jag misstänker att ett halft dussin moderna sjövidunder äro i stånd att laga slarfsylta af det på en halftimme. Men de behöfva för resten inte göra sig det besväret, om det inte särskildt roar dem. De kunna bara helt lugnt lägga sig på tio kilometers afstånd från fortet – tjugu kilometer från Köpenhamn. Det lönar sig inte mycket att på det afståndet skjuta från fortet på några fartyg ute i sjön, och om också af en olyckshändelse en eller annan kula skulle träffa ett af pansarskrofven eller slita benen af en matros eller en kommendörkapten, så har det ingenting att betyda. Däremot kan det löna sig charmant att på tjugu kilometers afstånd skjuta på ett så stort föremål som Köpenhamn. Att skjuta på en befästad stad är ett företag som står i full öfverensstämmelse med den militära hedern, och det europeiska folkrättssamvetet i Haag har inte ett muck att invända. Ute på de nya landbefästningarna stå soldaterna uppställda och vänta på fienden – och vänta få de, det kommer ingen fiende till dem! I stället börja kulor, stora som små kyrktorn på landet, att trilla ner här och där inne i stan. En slår till exempel ner på Kongens Nytorv och gör blodpudding af ett par tre fulla spårvagnar, en annan slår ner i Peblingesöen och dödar en svan och några fiskar, en tredje ramponerar en arbetarkasern på Nörrebro, en fjärde slår Rådhuset i småbitar, och Georg Brandes går kanske just förbi och får tornet i hufvudet, en femte kommer indansande här hos Wivel just när du och Henning Berger sitter och har det litet hyggligt vid era groggar, och i nästa minut sitter ni bägge uppspetade på hvar sitt spett hemma hos mig och kan fortsätta det afbrutna samtalet ... Nå, när nu alltså detta uppiggande afbrott i hvardagslifvets enformighet har räckt i ett par dygn, eller kanske bara några timmar, kommer regeringen att visa sig benägen för underhandlingar, och slutet på historien kan du själf räkna ut. Det som jag nu har sagt utgår från krigsteknikens ståndpunkt för ögonblicket, men den förbättras ju oupphörligt, och särskildt väntar jag mig mycket af luftskeppsteknikens utveckling ... Men nu har du kanske redan förstått hvarför jag är intresserad af Köpenhamns befästande åt landssidan.

– Nja, svarade jag, där har farbror tydligen stora intressen att bevaka.

– Ja, adjö med dig nu, sade djäfvulen. Jag skall till en konferens med några riksdagsmän. Och var nu sparsam och förståndig med dina pengar; en million kommer man inte långt med här i världen ... Auf wiedersehn!

Djäfvulen tog en bil och försvann i vimlet. Jag gick till den lilla runda bankkiosken midt öfver gatan för att växla min million. När det var gjordt gick jag in på närmaste biografteater och njöt af »Lehmanns olyckliga kärlek» och »Krokodilen som inbrottstjuf». Därunder kom jag plötsligt att tänka på djäfvulens ord: en million kommer man inte långt med här i världen. Nej, det var nu ett sant ord! Och mitt hjärta fylldes af agg och bitterhet mot de rika och isynnerhet mot djäfvulen: den snåla fan hade femton millioner i plånboken, och han gaf mig bara en! Jag beslöt att göra mitt lilla kapital fruktbärande och begaf mig till en spelhåla, som döljer sig vid en bakgata, bakom ett par fönster med röda skynken. Spelet där består i en sorts vadhållning på en sorts biljard. Efter en kort stund hade jag förlorat alla mina pengar så när som på några hundralappar, som min småaktiga och tarfliga natur i sista stunden ingaf mig att behålla. Jag steg upp på en spårvagn som gick förbi: det skall bli roligt att se hvart den går, tänkte jag. Den gick ut på Christianshavn. Jag steg af vid den gamla fästningsvallen och satt en stund på en träbänk och stirrade ned i vallgrafvens grågula, stillastående vatten under de gamla pilarna. En flicka i rödt bluslif och grårutig kjol kom och satte sig bredvid mig. Efter en stund tittade vi på hvarandra och logo. Hon såg ut som om hon gärna ville ha en kyss. Det ville jag också gärna ha, men inte af henne ... Jag kom i sorgsna och vemodiga tankar. Det var grått och halfmulet i luften, och midt i sommarkvällens ljusa grönska fick jag en plötslig känsla af höstens och vinterns närhet. Jag vet inte hur det kom sig, men det rann mig i sinnet några rader ur en gammal diktbok af Tor Hedberg:

Lärotiden är ett minne,
lärartiden än ej inne,
hur skall vinterdagen gå ...

Ja – »lärartiden»... Den kommer aldrig för mig. Jag har ju ingen lära.

Jag är fyrtio år, och jag har intet hem och ingen varaktig stad. Heller icke i tankens värld har jag något hem eller någon varaktig stad. Jag anses allmänt för en skeptiker, och man blir ofta det som man anses för; men ett hem kan skepticismen inte kallas. En lära, värd att läras ut, kan den inte heller kallas. Kan den ens läras bort? Är den inte snarare ett öde, som kommer till några och går andras dörrar förbi ... De väl ombonade hemmens dörrar: dem går det ödet varsamt förbi ...

Flickan reste sig och gick; hon hade visst fått nog af mitt sällskap.

Jag reste mig också och gick långsamt utåt Amagerbrogade. Då jag hade gått en stund, befann jag mig utanför en liten järnvägsstation. Jag gick till biljettluckan och frågade mannen, som sålde biljetter, om det gick något tåg vid den här tiden. – Ja, sade han, det går ett tåg om ett par minuter. – Hvart går det? frågade jag. – Det går förstås till Dragör, svarade han, hvart skulle det annars gå? – Hvad kostar biljetten på tredje klass? – Femtio öre. – Var så god; får jag en biljett.

På det viset kom jag till Dragör, och där är jag nu.

II.

DRAGÖR är ett fiskläge på sydöstra hörnet af den trekantiga ö, som vi svenskar i vår oskuld kalla Amager, men som på danska heter Ä-mäh! På svenska är ordet trestafvigt med tonvikten på mellersta stafvelsen; på danska kan ett vanligt öra blott uppfatta de två första stafvelserna, med tonvikten tämligen rättvist fördelad mellan dem, medan den tredje försvinner i ett obestämbart uthostningsljud, som jag här har tillåtit mig att bokstafvera med ett h och ett utropstecken, ehuru det i själfva verket icke kan bokstafveras alls med några hittills kända skrifttecken. »Bokstafvera» – hvar fick jag det ordet ifrån? Ett värre språkligt monster har jag sällan mött ...

Efter ett flyktigt betraktande är jag böjd för att anslå det fasta invånarantalet till 6 à 800 själar. Husen äro ordnade i gator som i en liten stad, och närheten till Köpenhamn gör sig märkbar på flera vis. Det finns en biografteater i byn, och där går »Lehmanns olyckliga kärlek» och »Krokodilen som inbrottstjuf». Gatunamnen äro lånade från Köpenhamn: Store Kongensgade, Vognmagergade, S:t Pedersstræde ... På torget står en sten, som först ser ut som om den vore inspirerad af Frihetsstötten utanför Wivel, men som vid närmare betraktande visar sig vara en vanlig milstolpe. Men hvad som skiljer Dragör från Köpenhamn är, att om det också blott har 800 mänskliga invånare, så har det till gengäld åtta hundra tusen gäss! Man kan inte ta ett steg här utan att trampa på gäss, eller man blir snarare själf trampad af dem. På gatorna, på strandbredden, öfver allt gå de och kackla och snattra som moderna, frisinnade teologer. Jag tycker nästan att jag är hemma i Sverge när jag hör på dem. De största och fetaste ha en ring om ena foten, och den äro de inte litet stolta öfver: den betyder, att de äro två år gamla och skola slaktas till julen. Danskarna äta nämligen gås om julen i stället för svinkött – till den grad ha de affallit från den rena evangeliska asaläran ...

Det var redan sent på kvällen då jag kom till Dragör och tog in på hotellet. Jag fick ett litet rum med balkong åt sundet. Jag satt uppe en stund och såg ut i den halfljusa natten. En enda blek stjärna syntes; jag räknade ut att det måste vara Altaïr. Jag kunde räkna till sex fyrar, som blinkade öfver vattnet hvar och en med sin egendomliga rytm, hvar och en med sina noga bestämda intervaller mellan ljus och mörker, för att

sjömannen skall kunna känna igen dem och veta hvar han är. Jag erinrade mig att denna idé, som nu tillämpas i alla världens vattenvägar, i Japans skärgårdar, i Västindiens ögrupper och i »de gamles» arkipelag, har utgått från Sverige ... Från en svensk man med det rätt enkla namnet Jonas Nordqvist ... Nästa morgon vaknade jag strax före sex. Jag begagnade mig af det gynnsamma klockslaget till att reda ut väderstrecken: då klockan var precis sex, drog jag med en blyerts ett streck på balkongräcket längs med skuggan af en stolpe, och så ett vinkelrätt streck tvärs öfver. Därmed var en viktig fråga klarad, och jag kunde nu med hjälp af kartan bestämma de sex fyrarnas namn och läge. Den närmaste är det danska fyrskeppet Drogden, som ligger några kilometer sydsydost för Dragör. Den som blinkade ett stycke mera sydligt måste vara Falsterbo fyr, och den där långt i sydväst, som blundade så länge mellan hvart blink, är Stevns fyr på Sjælland. Den rakt i öster, som brann med stilla oafbrutet ljus mot andra fyrars vana, är fyrbåten utanför Limhamn, nästa man litet norr därom är Malmö hamnfyr, och den nordligaste som syntes inte så långt därifrån och som jag inte kan finna på kartan, måste ligga någonstans utanför Arlöf eller Lomma.

Och när jag väl hade fyllt min samvetsplikt att taga reda på vädersträcken och fyrarna, lade jag mig att sofva igen.

III.

MITT LIF är så underligt, och jag får ingen reda i det. Väderstreck och fyrar kan jag någorlunda komma på det klara med, men med mig själf är det en annan sak ...

Men det får vara detsamma. »Du skall icke fråga»...

Efter frukosten gjorde jag den upptäckten, att det står en stor, kolossal kikare på hotellverandan. Jag slog mig ner och tittade i kikaren. Och eftersom Sverige just låg i kikarens lilla runda hål, så tittade jag på Sverige. Det första jag fick fatt i var en kyrka i Limhamn. Det var en ny och riktigt vacker kyrka; den såg ut till att kunna vara gjord af Ragnar Östberg, men den är väl snarare af Wåhlin eller någon annan skåning, ty skåningarna ge inte i onödan ett arbete åt en uppsvensk ... Jag ser de vackra röda tegelstenarna, jag ser fogarna mellan dem, jag ser de små sandstenskolonnerna i lanterninen, jag ser klockan, och jag ser hvad klockan är! Hon är half tio. Jag jämför med min egen klocka: hon fattas tio minuter. Det stämmer alltså nästan precis – ty tio eller tolf minuter är just skillnaden mellan svensk och dansk tid! Det var mig en tusan till kikare! Här sitter jag alltså på ett afstånd af nästan två svenska mil från den närmaste biten af Sverige och kan se i en kikare hvad klockan är i Sverige!

Den kikaren tycker jag om.

Jag vrider den ett stycke längre åt norr och får fatt i två stora skuggor som se ut som två torn – kan det vara domkyrkan i Lund? Det är väl inte möjligt. Men det är det nu i alla fall; det kan helt enkelt inte vara något annat. Det är tre och en half svenska mil härifrån till Lund ... Jag går söderut igen och träffar plötsligt på Bobergs posthus i Malmö. Guldet glänser i hörnkupolerna. Litet längre söderut är jag åter vid den nya kyrkan i Limhamn. Strax bredvid ser jag en fyrbåt – det var alltså den som lyste med det klara stilla ljuset i natt ... På det röda skrofvet ser jag stora hvita bokstäfver och kan stafva mig till det sista: »... grundet». De första bokstäfverna kan jag inte se, men jag döper fyrbåten till »Limhamnsgrundet», och går vidare söderut ... Plötsligt visar sig midt i sommaren ett litet snölandskap: det är en stor fabrikskomplex. Hvita byggnader med hvita tak och hvita skorstenar, blott litet svarta i toppen, och med hvit rök drifvande öfver det hela ... Det är alltså någon fabrikshistoria i Limhamn. Men som det nu ser ut i kikaren kunde det vara något kejsarslott vid nordpolen ... Det slår mig, att byggnaderna synas så låga: taken gå nästan ända ned i vattnet. Men samtidigt går något förbi i kikarens lilla rundel: Det är en ångbåt. Af skrofvet ser man ingenting, men

man ser de två masterna och röken ur skorstenen, och man ser rörelsen, och därifrån sluter man sig till att det är en ångbåt. Alltså det gamla exemplet som bevisar att jorden är rund – som jag läste om i skolan, men som jag aldrig har sett med mina ögon förr än nu ... Jag vrider kikaren ännu litet sydpå: efter fabrikerna kommer en villastrand. Men det ser ut som en öfversvämmad by: blott husens vindsgaflar och tak sticka upp öfver vattnet. – Alltså är jorden verkligen klotrund, antingen Strindberg vill tro det eller inte ... Vidare söderut: kyrkor och väderkvarnar och här och där en fabrik, skogar och lundar i tät, mörk grönska, ljusa gröna ängar, rågåkrar som redan blekna i gult, bondgårdar och herrgårdar och fjärran blånande höjdsträckningar – all skånelandets härlighet! Väderkvarnarna gå, fabriksskorstenarna ryka, kyrktornen lysa hvita och röda i solen. Kyrkorna se ut att ligga alldeles nere vid vattnet, men då jag jämför med kartan finner jag att de flesta af dem ligga en god half mil in i landet – stranden är alltså för låg att kunna ses på detta afstånd, den ligger under synranden ... Längre söderut synes kusten upplösa sig i en skärgård, en rad af holmar – men där finns ingen skärgård, det är blott de högsta kullarna, krönta af en väderkvarn eller en trädgrupp, som ses på detta afstånd och synas simma som holmar i vattnet ... Så ta också de sista små holmarna slut och jag ser bara vatten, vatten. Det blåser friskt och sjön går rätt hög med hvita gäss. Plötsligt stiger en kyrktorn upp midt i hafvet! Med en spira som påminner om Klaratornet i Stockholm ... Sedan åter vatten och vatten ... Trälastångare med Norrlands och Finlands skogar ombord, och fjärran seglare af hvilka man ser segelmassan men inte skrofvet ... Så ser jag plötsligt åter något som måste höra hemma på fasta landet: hvad – är det en väderkvarn? Kvarnen ser jag inte, jag ser bara vingarna som svänga! En efter en stiga de upp ur sjön, svänga öfver och singla ned i sjön igen ... Det ser rätt underligt ut. På en lång sträcka äro de svängande väderkvarnsvingarna det sista jag ser af det svenska landet. Sedan kommer vatten och åter vatten. Nu är jag vid det danska fyrskeppet Drogden; jag ser namnet lysa i stora hvita bokstäfver på det röda skrofvet. Vid dess sida ligger en grön segelbåt med en röd våd i seglet: det är lotsbåten. Ty fyrskeppet är lotsstation på samma gång. Den lägger just ut för att möta en finsk trälastare, som har hissat den lilla hvita signalflaggan med blå fyrkant: »lots önskas». Som ett flarn vippar den upp och ned på vågorna ... Men jag fortsätter åt söder med kikaren. Vatten, vatten. Gröna vågor och hvita gäss. Jag söker efter Falsterbo fyr, men finner inte en prick mera som kan höra mitt land till: bara vatten och vattnets vandringsmän ... Jo, plötsligt får jag fatt på något i kikaren: en flagga. Den är blåaktigt mörk med ett ljust kors. En svensk flagga! Hvar hör den hemma – på ett fartyg? Men jag ser intet fartyg där, bara en flagga på en stång som sticker rätt upp ur hafvet! Det blir jag inte klok på. Men en svensk flagga är det, så mycket är säkert. Och sedan kommer bara haf så långt jag ser. Jag har nu kommit rätt i söder med kikaren, och om mitt öga kunde möta något land där skulle det vara Möens klint. Men det möter intet land.

Jag vänder kikaren tillbaka till flaggan: den flyttar sig inte, den hör inte till något fartyg; jag kan konstatera det emedan det står en ruskprick i sjön strax till vänster om flaggan. Den vajar från en stång, som stiger rätt upp ur hafvet!

*

Trött i ögonen af att stirra i kikaren gick jag ut och dref på landsvägarna. Jag plockade blommor vid dikeskanten. Jag plockade bara blåa blommor af alla möjliga nyanser; det blef en förtjusande bukett, och när den var färdig kastade jag bort den. Jag kom till en liten landsbykrog och fick mig en flaska öl i en grön berså. Vid bordet bredvid sutto två Amagerbönder och dryftade den politiska situationen. De voro bägge svurna anhängare af J. C. Christensen. De sade med den uppriktigaste beundran: »Han er saa lumsk – saa rævelumsk!»

*

Vid middagen på hotellet pratade jag politik med kyparen. Han sade, att han egentligen var vänsterman, men J. C. Christensen hade gjort vänsterregementet äckligt, och därför hade han vid senaste valet röstat med högern.

Jag gaf mig knappt ro att dricka ur mitt kaffe innan jag åter satt vid kikaren. Hur förändradt allt, som med ett trollslag! Vinden hade lagt sig, och sundet låg blickstilla och rörde sig blott i några svaga dyningar. Det led mot solnedgången; kyrkorna, fabrikerna och villorna i Limhamn, allt stod så mycket klarare nu i den varma kvällssolen än i förmiddags. Domkyrkan i Lund stod så tydlig och klar i ett mässingsgult solsken: jag kunde räkna fönsterna i tornen. I Malmö stod posthuset lysande i rödt och gull, och det varma aftonljuset smekte Petrikyrkans torn. Den hvita röken öfver fabrikerna i Limhamn skiftade i rosa. Jag mindes den svenska flaggan som steg upp ur hafvet och svängde kikaren dit. Herre Gud, det är ju det nya badhotellet i Falsterbo! Jag har aldrig sett det förr, ty då jag var i Falsterbo – det är flera år sen – fanns det ännu inte; men jag kände strax igen det från en vignett i en turistbok. En luftspegling höjde det just nu öfver vattnet och förstorade det nästan till en skyskrapa, och från taket vajade svenska flaggan!

Jag frågade värden på hotellet, hur mycket han hade betalat för den kikaren. Han sade, att han hade gifvit tre hundra för den på en auktion, men ny kostade den nog det dubbla. Jag ångrade bittert, att jag hade spelat bort nästan alla de pengar jag fått af djäfvulen, annars skulle jag ha köpt mig en sådan kikare och gjort den till min bästa vän och aldrig skiljts från den; jag skulle ha ristat in i den de ord som stodo i Katarina Jagellonicas ring: Nemo nisi mors; ingen utom döden.

Jag kom till Dragör i tanke att stanna där ett par tre dar. Men nu blir Dragör mitt hem för i sommar.

IV.

JAG SITTER på min balkong och ser på månen, som stor och smutsröd har stigit upp ur töckenskifvorna öfver Klagshamn. Vitalis Norström anser, att månen ser ut som en tallrik. Ja, på dåliga artisters taflor ser månen verkligen ofta ut som en tenntallrik, men annars tycker jag för min del snarare att den ser ut som ett klot. Ibland som en apelsin, ibland som en snöboll. Och som jag nu ser den, litet mer än halft belyst af solen men med den mörka delen ändå skönjbar, ser den afgjordt ut som ett klot.

Vitalis Norström anser, att den naiva och den vetenskapliga världsbilden ohjälpligt komma i krakel med hvarandra. Men som den konstförfarne filosof han är, vet han också att skifta rätt mellan parterna och ge hvar och en sitt: den naiva världsbilden är, menar han, verklig men icke sann, medan den vetenskapliga är sann men icke verklig ... Det skulle roa mig att veta om det finns någon lefvande människa som begriper detta. Jag tänkte först, då jag läste det: han menar kanske helt enkelt, att den naiva världsbilden är verklig som bild, ehuru den alltför illa svarar mot den verklighet, hvaraf den är en bild, för att kunna kallas sann, medan omvändt den vetenskapliga världsbilden, den sanna, icke verkar på vårt medvetande som bild och alltså icke är verklig som bild ... Men nej, så enkelt var det inte: jag finner längre fram, att han alls inte anser den vetenskapliga världsbilden, som han kallar den sanna, svara mot någon verklighet. – Det vete katten hur han egentligen menar!

... Från månen kom jag alltså att tänka på Vitalis Norström, och från honom kommer jag plötsligt att tänka på Gud.

Jag har läst så förskräckligt litet filosofi att jag uppriktigt sagdt inte vet, om det är allmänt bruk bland filosoferna nu för tiden att tro på Gud eller om det kanske är en raritet. Men Vitalis Norström tror på Gud.

Jag upprepar tyst för mig själf detta enstafviga ord: Gud. Hvarifrån har det kommit och hvad betyder det?

Här på badhotellet i Dragör har jag tyvärr klena vetenskapliga hjälpmedel till mitt förfogande, och jag vet inte heller om de skulle hjälpa mig stort, ty det kräfs öfning till att begagna dem ... Men jag erinrar mig dunkelt, att de lärda ha satt den germanska världens namn på Gud i ett nära samband med adjektivet god,

och att de åter ha satt detta i ett nära samband med – som härledt af eller som stamord för – det germanska stamnamnet Goter i dess många växlande former, hvaribland gutar, götar, kanske också jutar ... Det skulle antyda, att den gode guden egentligen, liksom den sedliga världsordningen, är en germansk uppfinning. Ty mellan de gamles deus och bonus, theos och agathos, är det icke lätt att finna någon motsvarande frändskap. Kanske kan det därvid också ha något vetenskapligt intresse att erinra sig, att matrikeln öfver den europeiska världens nu lefvande olymp heter Almanack de Gotha – fast nej, den hypotesen tangerar betänkligt de berömda Strindbergska, och jag drar mig i tid tillbaka ...

Nej, jag är för olärd att finna någon ledning i filologien, om där annars finns någon ledning.

I den kyrka, där jag satt och sjöng psalmer som barn – »Ljus af ljus, o morgonstjärna!» – var Gud symboliserad af ett ensamt öga högt uppe i taket. Antingen det nu berodde på detta ensamma öga eller på mig själf: för mig var Gud (under de korta och längst försvunna ungdomsår då jag trodde på en gud) alltid den, som ser och vet och förstår allt, långt mera än den som förmår allt och som har obegränsad makt att straffa sina fiender och belöna sina anhängare.

Det var nu alltså min Gud; men det har funnits många gudsföreställningar i världen före mig och min tid, och det kommer att finnas många efter mig och min tid. Och om jag i denna stund intresserar mig särskildt för Vitalis Norströms gudsföreställning, så beror det därpå att han är en svensk man af samtidens högsta bildning och kultur och af djup lärdom.

Vitalis Norströms motivering af Gud är af en slående enkelhet. »Sanning», säger han (Tankelinjer sid. 113) »ligger i hvarje föreställning, hvilken på sådant sätt ansluter sig till systemet af mina öfriga föreställningar, att personlig makt och lycka därigenom befordras. Sanningen hvilar på individualiteten.» Öppenhjärtigare hörde jag sällan en filosof bekänna sanningen – sanningen om sig själf. Det är just denna öppenhjärtighet som stämmer mig förtroendefullt – åtskilliga andra torde den snarare göra misstänksamma ... De nyss citerade orden äro icke fällda i direkt samband med frågan om Guds existens utan gälla närmast författarens ställning till de religiösa problemen öfver hufvud, men tanken i dem kommer ständigt igen på hvarje afgörande punkt i Vitalis Norströms skrifter och också i frågan om Gud. Jag vill att det skall finnas en Gud: alltså finns han. Så enkel är den saken.

(Här en liten parentes: att man gärna tror det man önskar är en gammal erfarenhet, men den har dock sina gränser. Om till exempel den föreställningen att Stockholm är världens hufvudstad [jag insinuerar alldeles icke att en sådan föreställning i verkligheten skulle ha något lifsvärde för Vitalis Norström ...] vore af högsta vikt och värde för honom – skulle han då också verkligen tro det? Eller tänk ett ögonblick tillbaka på den tid då den kopernikanska världsförklaringen först bröt fram: den världsförklaring som reducerade jorden från att vara världsalltets matematiska och faktiska medelpunkt och Guds hjärtebarn till en liten mörk prick i rymden – Vitalis Norström torde icke vilja påstå, att denna nya världsförklaring i någon mån befordrade människornas personliga makt- och lyckokänsla och att det var i kraft däraf den upptäcktes och småningom trängde igenom ... Eller darwinismen: hur upprörde den icke människornas heligaste känslor; allt hade den emot sig i känsloväg. De torde vara lätt räknade som hylla darwinismen på grund af en hjärtats innerliga längtan att vara släkt med apan ... Nej: det finns en objektiv sanningssökarinstinkt hos människan. Är icke redan hunden, då han följer sitt spår hvart det än bär, ett stycke af en sanningssökare? Och hvarför skulle människan vara sämre än hunden? Den röda tråd, som går genom alla Vitalis Norströms skrifter är den, att vårt hjärtas längtan och begär är oss en säkrare vägledare till sanningen än sinnena och förnuftet. Men detta är anarkism, om något. Vitalis Norströms hjärtas längtan för honom till en Gud, men är det så säkert att alla hjärtans längtan går åt det hållet? Somliga föredra djäfvulen. Reformationstidens häxor trodde otvifvelaktigt både på Gud och på djäfvulen, men de föredrogo djäfvulen och uppsökte honom för att bedrifva hor med honom ... Vitalis Norströms åsikt, att sanningen är subjektiv, hamnar med nödvändighet, hur han än stretar emot och hur vältaligt han än på många ställen bekämpar all »misologi», i den renaste misologi. I det mest

tygellösa Strindbergska förnuftshat. Eller rättare: den hamnar icke i hat mot förnuftet eller mot någonting alls; den leder till upphörande af all diskussion, till tystnad och iskyla och död. »Allt lugnt i Schipkapasset.»

Men saken är den, att Vitalis Norström alldeles icke tror på sin egen definition af sanningen annat än när det gäller de »högsta» sanningarna: de religiösa. I fråga om planeternas gång och arternas härstamning och andra förekommande profana bagateller håller han sig, liksom vi andra, till sinnena och förnuftet.)

Det var parentesen.

Men han vill alltså, att det skall finnas en Gud.

En neger stal en gång Livingstones stöfvelknekt i tanke att den var en mäktig Gud. Om jag nu försöker närma mig Vitalis Norströms Gud, så vågar jag försäkra att det icke är i afsikt att stjäla den.

Vitalis Norströms Gud är, om jag så får säga, en mellansort mellan panteismens Gud och den historiske Guden, den gamle Vårherre. Jag inbillar mig alldeles icke att Norström skulle vara hågad att underskrifva detta signalement på hans Gud, men det kan jag inte hjälpa. Panteist är han icke: han säger visserligen, då det gäller att lösa problemet om Guds åskådlighet, att världsalltet kan tänkas som Guds »kropp», utrustad med en »själ» af motsvarande dimensioner ... Men det framgår af sammanhanget att det här blott är fråga om en bild, ett exempel, och icke om filosofens verkliga mening. Han ger också mycket riktigt strax efter panteismen hvad den förtjänar.

Vitalis Norström – och förmodligen alla de filosofer som tro på en Gud – har utgångspunkten för sin tro i Guds »förnuftiga» och »moraliska» nödvändighet. Men världsalltet som Gud blir en Gud, hvars »förnuftighet» vi icke kunna yttra oss om, då den oändligt lilla delen saknar alla förutsättningar att från sitt förnuft bedöma det oändligt stora helas, och det blir isynnerhet en gräsligt omoralisk Gud. En Gud, lika komplett moraliskt likgiltig som naturen.

Som förnuftig och moralisk lifsfaktor är den panteistiska Guden tydligen obrukbar, och panteist är Vitalis Norström icke. Tror han då på den gamle Vårherre?

Det anses i vår tid bland alla »bildade» (med och utan citationstecken) som en längesedan öfvervunnen barnslighet att fatta Gud antropomorfistiskt: som en kolossalt stor och god och mäktig människa. Men just så och icke annorlunda måste i själfva verket den Gud fattas, som för oss människor skall kunna vara en förnuftig och moralisk lifsfaktor. Vitalis Norström vidgår aldrig direkt, så vidt jag har kunnat finna, en antropomorfistisk uppfattning af Gud; men han säger (Tankelinjer sid. 370): »Hvarken sanning eller rätt får bestämmas efter hvad Gud säges tänka och vilja, utan omvändt måste det kraftigt betonas, att Gud tänker och vill något endast därför att det i sig är sant och rätt.» Men hvem bestämmer hvad som i sig är sant och rätt? Jag har aldrig hört talas om att andra än människor ha befattat sig därmed. Tyvärr ha de därvid kommit till vidt skilda resultat. Men det betyder mindre än det ser ut, ty hvarje enskild är säker på att hans uppfattning af det sanna och goda också är Guds. Hvarje enskild, som tror på Gud, menar att Gud vet mycket, som han själf icke vet, men att Gud omöjligt kan veta något som negerar och upphäfver allt hvad han själf håller för sant: därmed skulle Gud för honom förlora all betydelse som förnuftig lifsfaktor. Hvarje enskild, som tror på Gud, menar visserligen, då han betraktar världens gång, att »Herrans vägar äro outrannsakliga», men han menar på samma gång att Gud omöjligt kan ha en uppfattning af det goda som strider mot hans egen: därmed skulle Gud för honom förlora all betydelse som moralisk lifsfaktor. Därför måste Gud i Norge tänkas hata svenskar och älska norrbaggar, och i Sverige omvändt; och så tänker man sig honom verkligen också, isynnerhet i Norge, där både religionen och nationalhatet äro så mycket lifskraftigare än hos oss ... En Gud, som för oss människor skall kunna vara en lifsfaktor, måste vara af människans art och väsen; en Gud, vetande mycket som vi ännu icke veta men som vi kunna sträfva efter att veta; kunnande mycket som vi icke kunna, men som vi sträfva efter att kunna ... Han måste mäta med vårt

mått i fråga om godt och ondt; han måste afsky giftormar och hyenor och älska människan, nämligen goda människor, icke sådana som likna ormar och hyenor ... Han måste vara utrustad med hörsel, så att han hör våra böner, och med god vilja, så att han lyssnar till dem, och med väldig makt, så att han kan hjälpa sina vänner och förgöra sina fiender, helst utan att behöfva ta Stockholms rådhusrätt till hjälp. Ty han måste efter stora människors art vara ömtålig om sin ära, sin makt, sitt anseende. Han bör också vara tillgänglig för smicker och smickrad af ödmjuka böner. Och han bör kunna bedragas af smicker och ödmjuka böner: ty hvarför bedja annars så många affärsskojare?

Är det den Guden som är Vitalis Norströms? För visso icke. Han bemöter visserligen icke denna gudsföreställning, men det är naturligtvis bara för att han finner den alltför barnslig.

Alltså måste väl hans Gud vara någon mellansort mellan den panteistiska och den antropomorfa. Man skulle annars icke tro att någon mellansort därvidlag vore möjlig.

Men Vitalis Norström har alltså funnit den rätta medelvägens Gud och dansar boston med honom på en ståltrådslina öfver en bottenlös filosofisk cirkus. Hans Gud har något af den panteistiska gudens universalitet och något af den antropomorfa gudens mänsklighet. Litet af hvarje, men »mest brända mandlar». Jag undrar hur han egentligen tänker sig Gud. Det aktar han sig för att tala om. Man kan ju tänka sig en Gud med den panteistiska gudens universalitet, men som tar parti för åtskilligt hos sig själf mot åtskilligt annat hos sig själf. Men nej, det är väl ändå för tokigt. Det kunna vi människor göra, och vi göra det dagligen: det är det som kallas samvetsstrider och själsstrider, det kallas också viljans problem ... Men det problemet får inte finnas för Gud. Gud åtminstone måste »veta hvad han vill».

Jag är ingen filosof; långt snarare är jag hvad Bellman sade om sig själf, »en herre af mycket liten djupsinnighet». Jag har inte ens någon religion. Men jag har en dunkel hågkomst af religion: dunkel, men dock så pass tydlig, att intet i Vitalis Norströms skrifter till den grad har stött mig för pannan, till den grad har sårat och förvirrat just mitt minne af religionen, som hans motivering af Gud. Att tro på en Gud af den medvetna och klart uttalade grunden att man befinner sig väl däraf! Emedan denna tro befordrar ens personliga makt och lycka! Hvad säga de, som verkligen tro på Gud, om denna motivering? Det kunde jag ha lust att höra! Hvad annat kunna de säga än det som de säga om mig: han hafver djäfvulen ...

Månen, som nyss stod stor och röd öfver Klagshamn, har flyttat sig åt höger och högre upp och står nu silfverskinande midt öfver fyrskeppet och dränker det nästan i sin darrande silfverflod. Natten är dödsstilla. Tills plötsligt och utan begriplig orsak gässen på stranden börja skrika och kackla som en gång på Kapitolium. Nyss då jag gick på stranden sofvo de i stora hvita klungor med hufvudet under vingen. Men kanske en af dem har drömt något otäckt och börjat kackla i förskräckelsen, och så stämma de andra i ...

Hvad är det för en liten röd ljusprick som just har kommit upp där rakt i öster? Kan det vara Mars?

Jag rådfrågar min danska almanacka. Där läser jag (»Universitetets privilegium») att det är 5,876 år sedan världens skapelse. Herre Gud hvad tiden går ... Men där står också, att Mars för ögonblicket går upp vid den här tiden. Alltså är det Mars.

Jag såg just i tidningarna i dag, att det lär ha varit starka snöfall på södra delen af Mars i sommar ...

Att betrakta Gud som en mänsklig uppfinning ansågs förr i världen som den värsta af hädelser. I vår tid är det annorlunda: Sveriges mest ansedde och troligen mest religiöse filosof tror på Gud just därför! »Människan», säger han, »skapar icke vare sig af intet eller för intet. Hon binder icke tankens nät blott för att sila vatten genom dess maskor utan för att fånga den fisk därmed som kan användas till näring för lifvet.» Och den fisken är Gud. Att alltså tro på Gud af näringsintresse ... (För all del, jag förblandar naturligtvis inte ett ögonblick Vitalis Norströms filosofiskt förtunnade och fördjupade näringsintressen med det som annars

förstås med detta ord, men det faller ju af sig själf, ty när filosofer tala om Gud upphör öfver hufvud allt vanligt språkbruk ...)

Att låta sina handlingar och ord dikteras af näringsintresse eller annat intresse, det är mänskligt; men att låta sina innersta, uppriktigaste tankar dikteras af intresse – ja, det finns de som kunna till och med det, och för dessa lyckliga ostar brukar det gå bra här i världen; men det är dock allt för mänskligt; och att kalla de »sanningar», som ha detta ursprung, för »de högsta», är, om något, en skymf mot den mänsklighet som har frambragt Kopernikus och Darwin.

Det förvånar mig att Vitalis Norström, som annars är ganska förfaren i konsten att känna igen gamla sillar i nya kapprockar, har kunnat slösa så med ord och tankekraft på en motivering af Gud som helt enkelt är identisk med Voltaires: Si Dieu n'existait pas, il faudrait l'inventer. Och det förvånar mig ännu mer att man ständigt till Guds ära citerar dessa ord af Voltaire utan att märka i hvilken grad en sådan motivering af Gud osar katt.

Voltaire ansåg det vara nyttigt att folk trodde på Gud – och det kan det vara något i ... Han ansåg tron på en Gud och ett lif efter detta vara svår att undvara i en rättsstat, och den tanken har mycket för sig ... För Voltaire liksom för Vitalis Norström var Gud väsentligen en matnyttig fisk.

»Men den som fiskar där, hvarest ingen fisk finns, honom kallar jag inte ens»... fiskare!

V.

DET ÄR hög blå luft i dag. Öresund ligger och skrattar högblått under en munter bris. Och den svenska kusten skimrar grönblå i fjärran.

Det ligger en så vackert och oförskämdt klar dager öfver allting, och jag tänker inte mer på nattdimmor och tankespöken och Gud. Jag tänker på denna dagen och på de dagar som komma. Och då jag ser öfver till mitt land därborta, tänker jag på mitt folks möda och plåga nu och i kommande dagar.

Jag läser i min svenska tidning, att det väntas storlockout i sommar. Och efter den kommer väl storstrejken. Det eviga hatet mellan öfverklass och underklass, mellan rika och fattiga, »bildade» och »obildade», i Sverige som öfverallt – öfverallt. Och det värsta är, att orsakerna till detta hat svårligen låta sig undanröjas genom några reformer och att hvarje fredsslut i detta eviga krig blott kan vara ett stillestånd för att hämta andan ...

Logiskt sedt är det egentligen svårt att begripa, hur de rika kunna hata de fattiga därför att de försöka få det litet bättre, och hur de fattiga kunna hata de rika därför att de äro hvad de själfva gärna skulle vilja vara. Men hatet liksom kärleken följer nu en gång andra lagar än logikens.

Hur skall man egentligen trösta och lugna de fattiga utan att ljuga? Det är ett svårt problem, som många ha grubblat sig fördärfvade på. Kristendomen har sin lösning på problemet, men den lösningen vill folket, tråkigt nog för de rika, inte längre höra på ... Filosofien har sin lösning. Vitalis Norström säger (i »Den nyaste människan»): »Om 'underklassen' visste hur liten orsak den i själfva verket har att i den mening, sådant vanligtvis sker, afundas 'öfverklassen', ja, då visste den också samtidigt, att skillnaden mellan klasserna ingalunda ligger i ett själfklart mer af lycka på ena hållet och mindre på det andra. Då skulle den i stället söka skillnaden däri, att lifvets böljegång på godt och ondt, lust och olust gärna blir starkare i den mån dess tillgångar, yttre och inre, växa. Men förmögenhet, bildning och förfining öppna lika många dörrar för lidande som för njutning. Blott att formerna växla.» Ja: detta är dagsens klara sanning. Men tyvärr, tyvärr: underklassen förstår inte ett muck däraf och kan aldrig förstå det, ty därtill skulle kräfvas åtminstone

någon smula personlig erfarenhet af öfverklassens lif. »Brännvin och tuggsnus ha i och för sig alldeles icke mindre njutningsvärde än vin och cigarrer.» Också det är en sanning, klar som dagen – men hvad hjälper det, då underklassen vet att vin och cigarrer faktiskt anses finare än brännvin och tuggsnus ... Och tänk i alla fall, herr professor, om en af oss, som under årens lopp ha vant oss vid den högre sortens lidanden, skulle nödgas utbyta dem mot proletariatets ... och till råga på allt också nödgas taga dess fröjder på köpet ... Om ni, herr professor, hvars förnämsta njutningsmedel efter allt att döma är tysk filosofi, skulle nödgas utbyta den mot brännvin och tuggsnus? Det är bara ett tankeexperiment, men ett ruskigt!

Bättre än kristendomsprästen och bättre än filosofen förstår socialistprästen att trösta de fattiga. Han säger till dem: fattigdom och rikedom skall afskaffas. Att det finns rika, det beror på åtskilligt som skall afskaffas. Det beror dels på att somliga äro starkare och klokare än andra; men det skall afskaffas så småningom. Det beror också på att somliga äro elakare och hänsynslösare än andra, men det skall afskaffas när vi få majoritet i riksdagen. Det beror slutligen, och kanske allra oftast, på att somliga ha bättre tur än andra, särskildt den väsentliga turen att vara födda på solsidan; men det skall afskaffas om söndag vid vår stora demonstration på Ladugårdsgärde. – Naturligtvis, detta är icke socialismens teoretiska innehåll, men det är hvad som härvidlag betyder mera: dess religiösa innehåll. Det hvarmed den fångar massorna. Ty massorna måste fångas med drömmar och utopier: det finns intet annat sätt. Sanningen gör intet intryck på dem, åtminstone intet förtroendeingifvande intryck ...

Påståendet att socialismen är framtidens religion har mycket för sig, och hvad som isynnerhet gör mig böjd för att tro därpå är dens djupa frändskap med kristendomen. Socialismen är kristendomen utan Gud. Jag vet inte om någon redan förut har formulerat saken så, men det håller jag för troligt. Det onda, hvarifrån kristendomen vill frälsa oss, är »världen». Mot »världen» i kristendomen svarar fullständigt »det nuvarande samhället» i socialismen, mot himmelriket svarar den drömda socialiststaten. För kristendomen liksom för socialismen är det de rika och mäktiga, världens herrar och furstar, som företrädesvis äro »de onda» – de fattiga, de olyckliga, de små och förtryckta äro »de goda», och dem hörer himmelriket till. Kristendomen är en religion, skapad af småfolk för småfolk, och ur dess sådd har socialismen vuxit upp. Men de båda religionernas moral måste gifvetvis vara hvarandra mycket olika. Kristendomen växte upp ur bland annat den föreställningen, att den yttersta dagen, den stora hämndens dag, stod omedelbart för dörren; den hade sin Gud, som sörjde för hämnden öfver de orättfärdiga och för belöning åt de trogna – och som enligt det ursprungliga programmet skulle sörja därför mycket snart. Däraf passiviteten i kristendomens moral: »Du skall icke motstå den som är ond.» En moral, som utan sin historiska bakgrund måste synas fullständigt obegriplig. Socialismen, som icke har någon Gud, måste gifvetvis låta människorna själfva – de »goda» människorna, nämligen de fattiga och förtryckta – sköta om både hämnden öfver de onda och himmelrikets snara ankomst till jorden, och dess »yttersta dom» heter den sociala revolutionen. Och liksom socialismen har sin anarkistiska flygel, som lägger tonvikten just på hämndens »yttersta dag», så hade också kristendomen sin: läs Johannes' Uppenbarelse ...

Ja, hämndbegäret är en uråldrig mänsklig instinkt och har redan som sådan mycket för sig, och man behöfver hvarken vara pessimist eller anarkist för att se, att vårt samhälle ger den instinkten en saftig jordmån att växa i. Men hämndens glädje är, liksom rusets, bara ögonblickets, och dagen efter börjar den gamla historien om igen. Det glömmer anarkistprästen gärna att meddela församlingen. Ty hur man skall trösta de fattiga utan att ljuga: det vet inte heller han.

De fattiga och de rika: om jag åtminstone kunde komma på det klara med till hvilket parti jag hör. Jag är mycket fattig: ekonomiskt hör jag till underklassen. Men min fattigdom beror inte på att de satans kapitalisterna ha riktat sig på mitt arbete. Jag duger egentligen inte alls till att arbeta, allra minst till att »arbeta med hufvudet». Att jag skrifver ned mina tankar, när de göra mig den glädjen och lyckan att komma – tyvärr alltför sparsamt – det kan inte kallas att arbeta. För Karl XII var det att döma af hans handstil ett

arbete, mycket tyngre och svårare än att vinna slaget vid Narva, men för mig är det verkligen inte något arbete. Arbetare är jag afgjordt inte, tankearbetare minst af allt. Socialiststaten har ingen användning för sådana som jag, och om jag genom dess plötsliga verkligblifvande eller någon annan olyckshändelse skulle bli nödsakad att försörja mig genom arbete, skulle jag hellre bli bokbindare – ett yrke som jag verkligen lärde mig under ett sommarlof i min skolpojkstid – än »tankearbetare» i socialiststatens tjänst ... Nej, till underklassen hör jag inte; till »de fattiga» i den betydelsen kan jag inte räkna mig. Hvad i stat eller samhälle, i kultur och vetenskap och teknik och konst, i så kalladt lifsvärde öfver hufvud taget, har underklassen någonsin skapat på egen hand, det vill säga annorlunda än som redskap? Jo, en religion har den skapat på egen hand och ur sitt eget hjärtas djup: kristendomen. Men den är inte i min smak. Och den är inte heller i den nuvarande underklassens smak. Nu är det de rika som med statsministern i spetsen klamra sig fast vid de fattigas nästan aflagda religion. Så underligt kan historiens ironi kasta om rollerna ...

De fattiga och de rika: om jag kunde begripa till hvilkendera sidan jag egentligen hör ... Står jag kanske öfver partierna? Det vore ett ingrepp i ett kungligt prerogativ ... Och för resten, den som säger att han står öfver partierna, han vet för det mesta precis till hvilket parti han hör. Men det vet inte jag.

Dock, ett vet jag: att jag håller styft på samhället, och att jag skulle önska att både de fattiga och de rika, men isynnerhet de rika, ville vara litet aktsamma om det. Isynnerhet de rika: ty för dem betyder det dock mest, eftersom de ha mest att förlora. Jag minns den tid, då jag var skattebetalande medborgare i Stockholm. Sista året betalade jag inte min skatt, ty jag hade inga pengar. Men annars betalade jag alltid skatteindrifvaren (att ställa mig i kö utanför rådsturätten för att betala skatt föll mig aldrig in) de pengar han skulle ha, och med gladt hjärta, ty jag tänkte: så mycket, som jag får för dessa pengar, får jag inte för alla de andra pengar jag ger ut under årets lopp; och det underligaste är, att jag får den väsentliga valutan för dessa pengar äfven om jag ger katten i att betala ... Men just därför blef det mig en slags hederssak att betala, så länge jag kunde. Jag håller styft på samhället.

Och jag skulle önska att de rika ville vara litet aktsamma om det – af de fattiga kan man inte begära så mycket. Men de äro så tanklösa, dessa rika; nästan lika tanklösa som de fattiga. Blott ett litet exempel: Eriksbergstomterna i Stockholm ha länge legat obebyggda trots sin omedelbara närhet till de rikas stadsdel. Det beror på åtskilligt som inte hör hit; men då Stockholms stad ändtligen hade lyckats förvärfva detta område, skänkte den strax ett stort stycke däraf åt de rika. Formen för transaktionen var den, att en del tomter utbjödos till auktion med det villkoret, att det på de sålda tomterna blott finge uppföras enfamiljshus af begränsad storlek och höjd. Följaktligen uppnåddes efter stockholmsförhållanden mycket låga pris. Hvad man vann därmed var, att ett litet antal burgna familjer på det allmännas bekostnad kunde inrätta sig egna hem efter engelskt system: för billigare pris än hvad det systemet annars betingar i Stockholm. (Därtill måste man nämligen annars i Stockholm vara millionär.) Samtidigt lämnades de fattigas bostadsfråga olöst. Ingen af dem som hade med den saken att göra tycktes förstå, att medan de rikas bostadsfråga blott angår dem själfva, så angår däremot de fattigas bostadsfråga samhället. Att några välbärgade familjer kunna inrätta sig egna hem efter engelskt system är i och för sig mycket bra, men de hade det nog inte heller förut så outhärdligt i sina sjurumsvåningar, att man behöfde frukta att de skulle göra revolution. Men att de fattiga lefva under outhärdliga bostadsvillkor och outhärdliga villkor i det hela – däri ligger dock verkligen en fara för samhället och äfven för de rika, isynnerhet för dem! Men det vilja de icke förstå. De ge tusan i samhället, dessa rika. De mena att de ha råd till det. Och de glömma att de fattiga ha ännu bättre skäl att ge tusan i samhället!

Att skifta rätt mellan de fattiga och de rika kan jag icke åta mig. Jag är böjd för att tro, att därvidlag ingen »rätt» finns ...

VI.

EN UNGSOCIALIST har skjutit en general. Icke af hat mot generalen, som han aldrig förr hade sett, utan af hat mot samhället. I min svenska tidning finner jag mördarens porträtt: en rätt vacker ung man med ett friskt och öppet ansikte, men på samma gång något outpräglадt, oindividuellt. Stackars gosse! Helt visst hade han ingen tanke på att mörda någon, då han söndagsklädd och söndagskammad satt för fotografen ... I samma tidning finner jag ett facsimile af några rader, skrifna af den unge mannen på ett blad i en anteckningsbok. Några oartikulerade förbannelser öfver lifvet och samhället och allting. Ack ja, man är så pessimistisk vid den åldern: då jag var tjugu år tyckte också jag att lifvet var något rent förskräckligt. Senare tycker jag mig ha blifvit liksom litet mera bekant med lifvet ... och kanske därvid själf blifvit förskräcklig ...

Blott i en punkt gå den unga anarkistens förbannelser i detalj: »Förbannelse öfver präster och lärare (eller står det läsare? det kan likaväl vara ett s som ett r) som holler folket i mörker.»

Ord, som borde kunna göra en och annan rätt tankfull! Ord, som borde kunna väcka en smula eftertanke hos en och annan af dessa bildade, som anse att man måste hålla på kyrkan för folkets skull och som därmed icke uppnå något annat än att ge ytterligare näring åt den djupt rotade och af skenet i så hög grad gynnade folkliga föreställningen att kyrkan och religionen äro till för att lura folket.

Ty historiskt sinne får man icke begära af folket.

Denna föreställning har gamla anor. För att icke behöfva gå alltför långt tillbaka i tiden vill jag blott erinra om en episod vid Katarina Jagellonicas dödsbädd. Den fromma damen var mycket ängslig för skärselden – Johan III:s första gemål var som bekant katolik – och sökte på sitt sista läger tröst af sin biktfader. Den gode patern rördes af hennes ångest och förklarade öppenhjärtigt, att det hvarken fanns någon skärseld eller något helvete: skärselden och helvetet, sade han, äro uppfunna af oss präster för att hålla människorna till det goda. – Någon tröst hämtade icke Katarina Jagellonica af denna upplysning. Ty om skärselden och helvetet voro uppdiktade af prästerna, hur förhöll det sig då med himmelen ...? Hon dog i djup förtviflan.

Denna episod lär oss naturligtvis icke att patern hade rätt i sin uppfattning af religionens uppkomst; men den lär oss, att de katolska präster, som icke hade naivitet nog att själfva tro på sin kyrkas dogmer (en naivitet som på den tiden de protestantiska prästerna nästan alltid hade), icke kunde för sig förklara religionens uppkomst annorlunda än som ett planlagdt bedrägeri, men naturligtvis ett godt och nyttigt bedrägeri, af hvilket de icke voro litet stolta ...

Ja, det var på den tiden då religionshistorien ännu var en ofödd vetenskapsgren. Men det vore obilligt att begära, att folket – nämligen de bland folket som icke ha naivitet nog att tro på kyrkans lära, om de än eljes icke lida brist på naivitet – i dag skulle vara längre hunnet i sin uppfattning af kyrkolärans uppkomst än en intelligent katolsk präst för trehundratrettio år sedan.

De religiösa eller rättare religionspolitiska förhållandena i Sverige äro i dag rätt underliga. Vi »bildade» tro ju icke, som anarkisten Wång, att prästernas uppgift är »att holla folket i mörker». En annan sak är, om de i dag duga till något annat ... och om de ens duga till det!... Det må de själfva visa.

Baron Gustaf Cederström målade en gång en stor tafla, afsedd till freskomålning i Nationalmuseum: »Ansgar predikar kristendomen för svearna». En vacker och rörande tafla: ett mälarlandskap i aftonskymning, med Ansgar som centrum, predikande kristendomen för en massa hedningar, af hvilka jag särskildt minns en kvinna som pysslade med ett barn ... När jag såg den taflan, undrade jag för mig själf: hvad sade han egentligen? Talade han svenska – kunde han svenska? Eller talade han latin eller frankiska och hade en tolk, som general Booth? Därom har jag förgäfves sökt upplysning i historiska skrifter. Men att det inte var kristendomen han predikade, så mycket kan jag på egen hand räkna ut. Ty på hans tid, i det

nionde århundradet efter Kristus, hade kristendomen redan för längesedan fallit i glömska. Först i vår tid har den blifvit uppgräfd och ånyo känd. Att predika kristendomen för svearna skulle inte heller ha lönat sig mycket. Att predika för dem, att om någon slår dig på den ena kinden, skall du ock vända den andra till. Nej, det skulle de icke ha förstått. »Sörjen icke för morgondagen» – sade han det? Det skulle de icke heller ha förstått – den visdomen hör inte hemma på våra breddgrader. »Du skall icke motstå den som är ond» – sade han det? »Hvem skall man annars motstå?» torde de ha svarat ...

Hvad han sade och hur det uppfattades och hur det sedan gick under de närmaste hundra eller två hundra åren är höljdt i dunkel och glömska. Blott så mycket anser man sig veta därom, att när de skandinaviska folken – danskarna först, svenskarna sist, och smålänningarna allra sist – antogo kristendomen, så var det hufvudsakligen för att därigenom komma i närmare kontakt och kulturgemenskap med kontinenten.

Adalbert af Bremen (eller var det Rimbert? jag minns inte ... och jag har nästan inga böcker här i Dragör ...) berättar i sin krönika om »Ansgars lefverne» en episod, som enligt honom hade stor betydelse för den rätta religionens seger i Sverige. Svenskarna lågo på krigståg i de nuvarande ryska östersjöprovinserna och belägrade en befäst stad. Det var svårt och besvärligt att ta den, och de blotade till asarna. Men det hjälpte inte. Då stod en ibland dem upp, en köpman (köpmän ha i alla tider varit kosmopoliter) och föreslog att man skulle blota till en ny gud vid namn Kristus, som han hade hört åtskilligt om under sina affärsresor på kontinenten. Hans ord vann gehör, och det blotades till Kristus, och staden, hvars lifsmedel kanske under tiden hade tagit slut, måste ge sig! Det blef stort och rikt byte. »Och efter den tiden,» säger krönikeskrifvaren, »vann kristendomen stort insteg hos svearna.»

... Dunkel och glömska och fabler och historier är hvad vi ha att hålla oss till om vårt förflutna. Men nu äro vi alltså – »kristna».

Kontinentens religion vann omsider också Sverige. Två eller tre århundraden efter Ansgar höll den religion som då kallades kristendom sitt intåg i Sverige – icke med sådana för vanligt folk obegripliga budord som »du skall icke motstå den som är ond,» men med klockspel och rökelsekar och röda mässkjortor och orgelspel och kyrktorn och lydnad under Gud och Guds ställföreträdare på jorden ...

»Medeltiden.»

Och människorna i Norden hade vakna och mottagliga barnasinnen och fingo snart de nya sagorna från Österland och den nya prakten kära, och bland de nya gudarna blefvo jungfru Maria och djäfvulen de mest populära, men man vördade också Fadern och Sonen, och till och med för den helige Ande, som nu för en så bortglömd tillvaro, tände man ofta ett vaxljus. A propos djäfvulen: det ser nästan ut som om han, då reformationen afsatte jungfru Maria från gudinnevärdigheten, fick ärfva äfven hennes popularitet, ty aldrig har djäfvulskulten i Norden varit så uppriktig och intensiv som under reformationstiden och tiden närmast efter – hvilket naturligtvis inte hindrar att en präst af den nyprotestantiska riktningen nyligen reste omkring i landsorten och försökte inbilla lättroget folk att Luther »förandligade» och »förfinade» djäfvulen ...1

Men tillbaka till nutiden! Det lefver andra människor i Sverige nu än för tre hundra eller åttahundra år sen. Och inför kristendomen i dess mytiska och dogmatiska utformning – alltså inför statsreligionen – stå de bildade klasserna i våra dagars Sverige lika främmande som inför asaläran; och de »obildade» börja i alltjämt växande antal följa exemplet. Kan det under sådana förhållanden verkligen bära sig i längden att ha en statsreligion?

Den svenska statskyrkan är en skapelse af reformationstiden och en kvarlefva från den. Den var en gång den lefvande organisationsformen för ett helt folks enhälliga religiösa tro. Hur förhåller det sig i dag? Utan någons egentliga förskyllan – ty därvidlag kan man verkligen tala om divisionsansvar – har ställningen så småningom blifvit den, att denna samma kyrka i tusendens ögon i dag häftar bedragarmärket vid statens

panna. Och att det är illa – därom borde äfven mycket olika tänkande kunna komma öfver ens. Genom kyrka och skola som sina organ förkunnar staten i dag en religion, som de bildade klasserna – hvaribland statens egna ämbetsmän – icke längre tro på, en religion, hvars verkliga moral, hur mycket än statskristna präster och lärare söka bortförklara den, är i grunden världsfientlig och i grunden statsfientlig och som statens ämbetsmän äro af sin klara ämbetsplikt absolut förhindrade att följa.

De bildade i våra dagar tro icke på kristendomens myter och dogmer; men de allraflesta bland dem säga ännu, och tro verkligen också, att de hylla eller åtminstone beundra kristendomens moral. De veta i självfva verket därvid icke hvad de säga.

Den verkliga kristna moralen har aldrig i något »kristet» land varit ens officiellt erkänd, långt mindre brukad i praktiken. För att lära känna hvad som bör förstås med kristen moral borde det vara tillräckligt att läsa evangelierna. Men de statskristna prästernas utläggningar och bortförklaringar af hvad som där står skrifvet ha till den grad förvirrat och bortpjollrat den allmänna meningen att folk inte längre förstår hvad de läsa ... De religiösa läsa för resten sällan bibeln, de föredra, allt efter olika schatteringar, Waldenström eller Fries ... Den nyprotestantiska teologien har gjort till sin uppgift att vränga kristendomen så, att den fortfarande skall kunna begagnas till statsreligion i civiliserade och krigförande stater. Till den ändan läser professor Harnack evangelierna »mit ein Körnchen Salz»2 – »cum grano salis», som det heter på tidningssvenska ... Och herr doktor Samuel Fries följer gladlynt och brednäbbad i hans spår. Sannerligen, för mig är Jesus annars ingen auktoritet i något som helst, men när frågan gäller hvad som bör förstås med kristendom är han dock ännu för mig en bättre auktoritet än kejsar Wilhelms hofpräst och kyrkoherden i S:t Oscar ...

Att »kristendomens väsen» – hvarmed måste förstås det som är säreget för den, icke det som den har gemensamt med en mängd andra (och äldre) religioner och med allt »hyggligt folk» – kan uttryckas i några få satser ur bergspredikan: därom äro åtminstone tre hvarandra så fjärran och främmande andar som Tolstoj, Nietzsche och Vitalis Norström öfverens. »Du skall icke motstå den som är ond.» – »Älsken edra ovänner.» – »Sörjen icke för morgondagen.» – »Dömen icke.» Och så vidare. Att detta är kärnan i den kristna moralen, därom äro de tre nämnda herrarna öfverens, och jag kan utan förmätenhet våga ansluta mig till deras mening. Men när det gäller värdesättningen af denna moral är det slut med enigheten. Herr Tolstoj finner den charmant och föreslår att vi helt enkelt skola börja följa den! Så blir allting så bra! Herr Nietzsche finner den packaktig och gemen. Herr Norström nöjer sig med att finna den »otillräcklig». Jag vet inte om jag efter dessa tre (eller snarare två och en half) vidt skilda ståndpunkter skall våga mig fram med en fjärde.

Jag kan icke med Tolstoj finna denna moral förträfflig, ty den går emot allt hos mig själf, både det bästa och det sämsta; den går emot min uppriktighet. Jag kan af samma skäl icke med Vitalis Norström nöja mig med att kalla den »otillräcklig». Jag kan icke heller med Nietzsche finna den packaktig, därtill är den för svår, och den har heller aldrig praktiserats af »packet» (och inte heller af några andra) – aldrig i något land eller någon tid. Jag finner för min del denna moral vara en mänskligt och historiskt intressant frukt af vissa gifna folk- och tidsomständigheter. Nästan hvarje tid har haft sitt sätt att med ett slag lösa alla svårigheter, att »se solen gå upp» – och därmed i ett slag göra alla föregående tider och stadier till dumbomar ... »Hur skall man afskaffa det onda? Hur skall man afskaffa lidandet?» Det var och är det stora problemet i alla tider. För bortåt två tusen år sedan hade lifvet för judarna i Palestina under det ena främlings- och fiendeväldet efter det andra blifvit så outhärdligt att de grepos af hat till självfva lifvet (detta annars så lifskära och lifslystna folk!) och icke kunde se någon annan räddning ur eländet än världens omedelbart förestående undergång. Så var deras tröst: världen skall förgås i morgon eller i nästa vecka, himmelriket är nära, och också helvetet, och det skall bli roligt att få se dessa roflystna romare och dessa »bildade», osedliga greker sprattla i svafvelpölen ... »Världen angår oss icke längre»: blott ur den synpunkten kan den kristna moralen förstås och förklaras. Praktiseras kan den naturligtvis inte så länge »världen» har den oförskämdheten att bestå.

Hur denna moral och denna religion kunde »segra» (här om någonsin äro citationstecknen på sin plats!)

öfver alla andra trots att världens undergång uteblef, och hur det kommer sig att den i dag är Europas och Amerikas härskande religion – ja, det är en annan historia, och därom kan den lärde religionshistorikern doktor Samuel Fries helt säkert berätta mera än jag – om han vill förstås ...

Men att den kristna moralen icke duger för oss: det är klart som solskenet.

Nej, säga den kristna moralens anhängare i Sverige i början af nittonhundratalet – nej, den duger naturligtvis inte för oss i hvardagslag; men den är idealet. Hvad är då idealet? Är det det, att om jag skall resa från Stockholm till Uppsala, så bör jag först inbilla mina bekanta och helst också mig själf, att jag ämnar mig till Nordpolen? Och sedan lömskt smita af i Uppsala ... Men det värsta felet med det kristna idealet är icke att det är oupphinneligt: det är hvarje ideal. Felet är att det är oäkta; att det ligger i en helt annan riktning än vår verkliga både bästa och sämsta sträfvan ... Det är en importvara till vårt folk och vår tid från ett fjärran främmande folk i en fjärran främmande tid ... Det har inga rottrådar i våra hjärtan. Fråga dig själf, min vän: hur anser du att »en bra karl» i det och det fallet bör handla? Kommer du inte då till ett resultat, alldeles motsatt den kristna moralen? Säger du inte till dig själf: du skall motstå den som är ond! Känner du inte just det som din första och sista plikt, om det alls finns någon plikt?

Men kristendomens kolossala världssuccès har bragt det därhän, att människorna med munnen bekänna ett ideal som de afsky i sitt hjärta. Sedan kristendomen »eröfrade» världen (här äro åter citationstecknen verkligen på sin plats!) har det blifvit otrefligt i världen. När människorna börja dyrka »främmande gudar»: gudar, som de icke tro på och som äro främmande för deras verkliga väsen – då försvinner all ära och redlighet ur deras hjärtan, och då blir vistelsen här i världen outhärdlig ...

Jag har redan vågat det icke alltför vågade påståendet, att de af vår tids svenskar, som öfver hufvud äro i stånd att bilda sig en uppfattning i religiösa ting, icke tro på kristendomens myter och dogmer; men de tro på den kristna moralen. Och det är mycket värre. Jag vill af, bland annat, patriotiska skäl råda dem att snarast möjligt afskudda sig den tron!

Jag vill råda dem att hellre lyssna till rösten i deras egna hjärtan, den röst som säger: du skall motstå den som är ond! Duskall sörja för morgondagen, ty det kommer »samvetskval» om du underlåter det. Du skall icke älska dina ovänner, ty det är mot din natur och ger intet annat resultat än förljugenhet och sliskigt väsen – socker på ytan och grums i djupet! Ditt kärlekskapital är för resten inte så stort att det räcker till för andra än dina vänner och närmaste, och i största och rymligaste fall för ditt folk, ditt land, din ras, din art och för allt det som du håller kärt i världen, också för allt det i tanke och sträfvan som du håller kärt – är det så stort, då är det sannerligen vackert nog! Ädelmod mot ovänner är en annan sak; det är ett den inre rikedomens privilegium; det var sannerligen icke okändt för hedningarna och är minst af allt någon kristen uppfinning.

»De bildade» i våra dagars Sverige tro icke längre att Jesus var Gud. Till gengäld får man ofta höra dem försäkra, att han var »idealmänniskan». Mycken lögn måste man tåla här i världen, och åtskilligt måste man också själf ljuga för att kunna reda sig den lilla korta biten från modersskötet till grafven; men lögnen om Jesus som »idealmänniska» för oss är alltför sårande för hvarje ofördärfvad smak. Jesus: son af en fjärran främmande tid och ett fjärran främmande folk – och nu, efter nära två tusen år, »idealmänniska» för svenskarna ... Sannerligen, det finns ingen fransk fars som kan mäta sig med historien. Jesus, religionssvärmaren och martyren – »idealmänniska» för en massa grosshandlare och verkställande direktörer som näst socialismen icke afsky något här i världen så innerligt som religionssvärmeri och martyrskap. Jesus »idealmänniska» för kejsar Wilhelm och Pierpont Morgan – nå, den senare är amerikan, och i Amerika tror man ännu i allmänhet att Jesus var Gud ...

Att höra rikedomens och den världsliga maktens representanter, millionärer och statsministrar, försäkra att

Jesus är deras ideal: det är kattmusik för hvarje öra som icke är så byggdt att det särskildt njuter af falska toner. Och så mycket vet jag dock om mig själf, att jag har ett godt musiköra ...

Men folkpsykologiskt kan naturligtvis lögnen om Jesus som idealmänniska med största lätthet förklaras och förstås. Då en statsminister afgår från sitt ämbete, brukar han få en anständig reträttplats. Då man afsatte Jesus från gudavärdigheten, ansåg man sig för skams skull böra ge honom en reträttplats som »idealmänniska». En gång afgår han nog också från den ... För att med oss andra, som han kallade sina bröder, sofva den eviga sömnen.

Hvad de bildade i våra dagar egentligen tänka och tro i religiösa ting är ingen lätt sak att lista ut. Många af dem dyrka Gud »för säkerhets skull» – emedan det ju i alla fall är möjligt att han verkligen finns: man kan inte veta! Gud är för de flesta bildade i dag »det ovetbara» – och därför, så tänka många bildade, böra vi hålla en kyrka och ett prästerskap, hvars uppgift det är att veta något om Gud ... Några bland dem, med kyrkoherden i S:t Oscar i spetsen, drömma om en ny reformation. Men hur man skall kunna reformera kristendomen utan att, som all statskristendom hittills gjort, bortljuga och bortförklara den – den gåtan löser hvarken doktor Samuel Fries eller någon annan. Men så mycket är visst, att de bland de bildade, som i våra dagar hålla på statskyrkan, göra det till nio tiondelar icke af personlig öfvertygelse, utan för »folkets» skull. Dem vill jag ge till begrundande några ord af Renan, som plötsligt falla mig i minnet:

»Det är en inbillning att föreställa sig att det står i vår makt att hålla folket kvar i en tro, som vi icke längre dela ... Hvem bedrar man i verkligheten därvidlag? De högre klassernas envishet att i folkets ögon beskydda utlefvade religionsformer kan blott ha en verkan: att undergräfva deras eget anseende. Det kommer ju i alla fall förr eller senare kritiska tider, då det är af vikt att folket ännu tror på åtminstone någras uppriktighet och goda vilja.»3

Jag skulle vilja be de bildade – särskildt de ibland dem som ha något att säga i vårt statslif – herr justitierådet Afzelius till exempel, som i vintras förklarade i riksdagen (alltså icke som jurist utan som politiker) att Wicksells lilla skämt med jungfru Maria »omöjligt kunde lämnas onäpst» – att noga begrunda dessa ord. Och till jämförelse kunna de utan skada samtidigt begrunda den unge anarkistens ord: »Förbannelse öfver präster och lärare som holler folket i mörker.»

Ja: för visso kommer det förr eller senare kritiska tider, då det är af vida större vikt att folket ännu tror på »åtminstone någras» uppriktighet och goda vilja än att det tror på sagorna från Österland ...

VII.

DET ÄR FREDLIGT och stilla och gammalaktigt här i Dragör. Klockan tio om kvällarna går en gammal nattväktare genom byns gator och sjunger en visa. Jag har inte lyckats uppfatta orden. Första gången jag mötte honom trodde jag att det var en full man.

Byn har en liten fiskarhamn, full af gamla skutor och segelbåtar, och med en lång molo. Där tar jag min vanliga kvällspromenad. Ytterst på molon stå några träbänkar; där satt jag nyss i skymningen och såg ut öfver sundet och tänkte på ingenting. Eller på saker som inte höra hit ... Jag tänker så litet. Och det är det som är orsaken till min fattigdom. Ty jag hör ju till dem som få betalt för att tänka; det är mitt lefvebröd ... Men tyvärr, »tanken kommer när den vill, inte när jag vill». Egentligen skulle jag skrifva en roman, men jag orkar inte med det. Jag har börjat på en, men den intresserar mig inte ... Att skära sig själf i remsor och småbitar och af bitarna lappa ihop figurer: en tjänsteman, en läkare, en murfvel, en politiker och så vidare ... Jag orkar inte längre med den komedien. Att leka med dockor: inte är det något göra för en man på fyrtio år.

Jag orkar inte längre sitta och knåpa med »komposition» och sådant. Jag skrifver bara helt enkelt ner hvad jag tänker.

Och hvad tjänar ens det till? Hade inte Luther rätt åtminstone däri, att »världen är lik en full bonde: man hjälper honom upp på hästen från den ena sidan, och se, strax faller han ner igen på den andra.» Kanske hade han rätt däri. Jag är böjd för att tro att han hade mera rätt däri än i det mesta af hvad han annars sade. Men det får vara detsamma med det! Något skall man ju ta sig till här i världen, och Luther gjorde ju själf det bästa han kunde för att hjälpa bonden upp på hästen ...

Sundet ligger pärlgrått och blankt i kvällningen.

En ung man och en ung flicka ha slagit sig ned på en bänk bredvid min. De säga inte ett ord till hvarandra. Men de sluka hvarandra med ögonen.

Jag begriper att de vilja kyssas i fred och går min väg.

VIII.

»DET ÄR ETT MISSTAG att föreställa sig att det står i vår makt att hålla folket kvar i en tro, som vi icke längre dela.» (Renan.)

Det är kanske lika mycket ett misstag att föreställa sig, att det står i vår makt att befria folket från en tro, som vi icke längre dela. Men det bör man väl i alla fall som hederlig karl försöka – om det misslyckas, så låt det misslyckas! Eller bör man inte försöka det? Är det kanske inte en olycka och en fara, att staten får sken af att vara en bedragare?

Jag undrar hvad Vitalis Norström egentligen tänker om kyrkan. Det är litet olika, allt efter stämningen och omständigheterna. I »Hvad vi behöfva» (senare omdöpt till »Förnuftskraf») säger han något om »en kyrka, hvilken öfvergifves af församlingarna som det sjunkande skeppet af råttorna och hvilkens förkunnelse till nio tiondelar formas af ämbetsställningen». Det signalementet är tydligt nog – och uppriktigt nog! Men i Vitalis Norströms filosofi betyda dessa ord bara ett plötsligt anfall af uppriktighet; en öfvergående stämning. I »den religiösa kunskapen» kommer han i dubbel mening tillbaka till kyrkan ... »Kyrkan får icke försumma sin bredt församlingsvårdande och samhällsbevarande uppgift för sin rent rationella.» (Hur vore det för resten möjligt – hvilken »rationell» uppgift har kyrkan någonsin haft ...?) »Därför måste hon hålla på den historiska kontinuiteten och sin historiska ställning. Därvid är hon i sin goda rätt. Ty i denna sin ställning är hon dock en rik och oersättlig källa till lefnadsmod och lifskraft.» Så – det var något nytt! För mig är kyrkan i mina få allvarliga ögonblick en källa till bekymmer – annars, i hvardagslag, mest en källa till munterhet – och så till vida också till »lifskraft»...

Jag läser mot slutet af »Den religiösa kunskapen»:

»Utan att ännu tillgripa några radikala förändringar af förkunnelsens och lärandets ord och uttryck kan man utan tvifvel hålla en god framstegskurs blott genom en ny meningsaccent. Endast genom tonens omläggning kan man få mycket gammalt att helt vissna bort, som länge varit sin död värdt.»

... »Endast genom tonens omläggning»...

Jag undrar, om Vitalis Norström också har musikalisk begåfning?

»Endast genom tonens omläggning»... Det må förlåtas mig, om jag här snarare tycker mig lyssna till en modern och upplyst biskops (egentligen icke för mina öron afsedda) religionspolitiska råd och anvisningar

åt det lägre prästerskapet än till pulsslagen af en tänkares manliga och uppriktiga hjärta.

IX.

SOLEN STÅR I ZENIT – hade jag så när sagt ... Nej, att få se solen i zenit blir mig nog aldrig beskärdt. Den står emellertid så högt på julihimlen som den kan komma under högsommaren i detta relativt nordliga land, när klockan är tolf på dagen. Min första omsorg hvar dag är att rikta kikaren mot fabrikerna i Limhamn för att se, om det ännu ryker ur skorstenarna eller om storstrejken har börjat. Men ännu ryker det ur skorstenarna. I Arlöf, Malmö, Limhamn, Klagshamn, hela kusten ned efter.

På den platta Saltholmen – den är så platt att jag kan se skorstenarna på de ångbåtar som passera i Flinttrännan bakom den – gå ett par hundra af Köpenhamns åkarkampar på sommarbete. De ha sin lilla semester där. De hoppa och dansa i vild yra och inbilla sig att de åter ha blifvit fria vildhästar på prärien. Men oxarna och korna titta mildt förebrående på dem och undra om de äro riktigt kloka.

Plötsligt hörde jag ett litet meningsutbyte uppstå bakom mig mellan kyparen och en af hotellets gäster. Det gällde just Saltholmen. Kyparen pekade på den smala vassgröna landstrimman och sade: »Där är Saltholmen.» – »Prat», sade den andre, »Saltholmen ligger inte alls åt det hållet.» Då vädjade kyparen till mig, ty det var verkligen från mig han i det här fallet hade sin geografiska kunskap: »Den herrn,» sade han till mig, »säger att det där inte kan vara Saltholmen.» – »Jo», svarade jag, »det är nog Saltholmen. Jag vet inte hvad det annars skulle vara.»

Den andre herrn smålog sarkastiskt, men ännu vänligt och förbindligt:

– Ursäkta, sade han, jag har aldrig hört talas om att Saltholmen ligger norr om Köpenhamn. Där har vi Köpenhamn. (Han pekade på Malmö.) Ni kan ju se Rådhustornet med blotta ögat. (Han pekade på Petrikyrkan.) Men Saltholmen ligger sydost från Köpenhamn, alltså åt det hållet! (Han pekade bortåt Falsterbo.)

– Hm! svarade jag. (Jag kunde i första häpnaden inte hitta på något bättre.) – Hm! Men det där är inte Köpenhamn. Det är Malmö. Köpenhamn ligger åt norr härifrån.

Nu steg det en mörk rodnad upp i min interlokutörs ansikte, och med vänlighet och förbindlighet var det inte längre mycket bevändt.

– Ursäkta, sade han, jag är gammal köpenhamnare – det är herrn kanske inte, om jag får döma af språket?

– Nej, svarade jag, jag är svensk.

– Ja, det kan jag höra. Men jag är gammal köpenhamnare, och jag tror mig verkligen veta hvar Köpenhamn ligger! Och hvad Saltholmen beträffar: har herrn varit på Saltholmen?

– Nej, men jag har en liten karta ...

– Ja, men jag har varit på Saltholmen! Jag är åkare i Köpenhamn; jag har tjugu hästar i bete på Saltholmen! Törs jag fråga: hur många hästar har herrn i bete på Saltholmen?

Där fick jag så jag teg – skulle man kunna tycka. Men jag teg inte ändå. Jag reste mig från min plats vid kikaren och bad åkaren sitta ned och titta litet i den:

– Eftersom ni har så många hästar i bet på Saltholmen, sade jag, så kan det kanske roa er att se på dem ett

litet tag.

Åkaren slog sig ner och tittade. Jag är öfvertygad om att han strax kände igen både Blacken och Lotte och alla de andra; men han bevarade en bister tystnad. Han hade nu en gång intagit sin ståndpunkt i fråga om Saltholmens läge med en sådan trosvisshet, att frågan för honom hade blifvit en känslosak. Sanningen i denna sak hade för honom blifvit en »sanning af högre ordning» – för att tala med Vitalis Norström ...

X.

DET PLASKAR en mängd flickor i vattnet i och utanför dambadhuset. Jag vill inte göra mig bättre än jag är: jag är nog tarflig till karaktären att rikta kikaren dit. Först ser det litet dimmigt ut, ty badhuset ligger knappt mer än hundra meter från hotellverandan, och kikaren är inställd för milslånga distanser. Men jag skrufvar litet på den – och så är det plötsligt som om jag själf osynlig stod midt i badhuset – midt i hela svärmen af kvinnor!

Sannerligen en underbar kikare ...

Så mycket vackert har jag aldrig förr sett på en gång. Där är unga barn i fjorton-femtonårsåldern, där är fullt utslagna kärleksblommor i sin kvinnlighets rikaste prakts och härlighets år, och där är mogna, saftiga höstfrukter på öfver de fyrtio ... De plaska och sprattla och frusta och skrika om hvarandra. Ibland slå de kullerbyttor i vattnet och vända därvid mot sin skapare i himmelen det parti, som Drachmann en gång i ett hänfördt ögonblick på den berömda rådhusfesten kallade »den danska kvinnans medfödda adelssköld» – eller något liknande ... Somliga af dem ha baddräkter, men andra förakta den formaliteten. Och det måste jag obetingadt ge dem rätt i: det är otäckt att bada med kläder på. I bad och i kärlek skall man vara som man är – »från skaparens hand».

Jag undrar om denna lilla reflexion är osedlig. Jag tycker att den är så enkel och närliggande. Men därför kan den ju godt vara osedlig. Jag är ledsen att jag inte alls förstår mig på sedlighet och osedlighet. Fruarna Holmberg och Retzius äro experter på det området: om jag skulle skrifva till någon af dem och fråga? En vän skref till mig en gång i vintras att fru Holmberg och några andra ha bildat ett »riksförbund» mot osedligheten, och han tillade att förbundet egentligen var riktadt mot mig. Det kan jag väl ändå inte tro. Men om så är, är jag smickrad och rörd. Jag hade trott, att jag var alldeles bortglömd.

Den som ändå kunde lära sig begripa hvad som menas med osedlighet! Det är så underligt att i tidningar och broschyrer oupphörligt träffa på ett ord, ögonskenligen tillhörande ens eget modersmål, men som man helt enkelt inte vet hvad det betyder. På tro och lofven: jag vet det inte! Jag kan öfversätta det på några främmande språk, men därmed är jag inte hjälpt, eftersom jag inte heller vet hvad »Unsittlichkeit» egentligen betyder ...

Jag utfäster härmed ett Nobelpris af fem kronor för den som kan ge mig en vetenskapligt dokumenterad utredning af hvad ordet »osedlighet» innebär.

Jag har hört att det skall finnas människor, för hvilka könslifvet är oupplösligt förbundet med skamkänslor och med känslor af »synd» och »skuld». Stackars satar, dem tycker jag synd om! Men jag förstår det inte. Jag har hört verkligt erfarna gamla syndare påstå, att könslifvet lär vara roligare på det viset. Men det förstår jag heller inte. I min enkla, okonstlade smak är det roligt ändå!

Men jag är nu en gång obotligt naiv. Och jag tycker att jag blir naivare ju längre jag lefver.

Hos Vitalis Norström, som denna sommar är mitt enda litterära umgänge, söker jag förgäfves efter

upplysningar om osedligheten. Den intresserar honom tydligen inte. Och det röjer en verkligt fin smak. –

»Synd» och »skuld»: de orden ha under årens lopp blifvit mig litet främmande. Jag begagnar dem inte mera – jo, skuld naturligtvis, i ordets bokstafliga mening ... Jag är icke därför helt obekant med de förnimmelser som svara mot orden. Jag känner dem tvärtom rätt väl. Jag har stundom haft dessa förnimmelser: till exempel då jag har varit utan pengar, eller när mina kläder börjat bli dåliga, eller när jag nödgats svälja en förödmjukelse, eller ... Eller i några andra fall som inte angå någon ... Jag har däremot aldrig i mitt lif haft dessa förnimmelser i förbindelse med det könsliga.

Men om nu andra i det kapitlet äro annorlunda än jag; om det könsliga för dem är något smutsigt, något att skämmas för, något nedåtdragande – då råder jag dem verkligen varmt och innerligt att för katten i våld låta bli det könsliga! Det tycker jag är så enkelt som något kan vara. Ingalunda vill jag vara någon ungdomens förförare.

Men är det verkligen sant, att ungdomen i Sverige nu för tiden är så vansläktad att den behöfver – »förförare»? Då må det förlåtas mig om jag ser mitt lands framtid i mörka färger. Men jag tror att det är lögn.

Jag undrar hvad det egentligen är för sorts folk som bildar sedlighetsföreningar. Att det inte kan vara människor af god smak är själfklart. Synnerligt klyftiga gossar kan det inte heller vara. Men jag vill gärna tro att det är hederligt och välmenande folk. De utgå från den tysta förutsättningen – som deras kristna uppfostran har bibragt dem – att könsdriften är något i sig ondt, syndigt, förkastligt. Men att detta är deras utgångspunkt: därom äro de nästan aldrig själfva medvetna; de äro ju oftast gifta och ha barn. Men de åtaga sig utan tvekan att afgöra – och betrakta det till och med som den enklaste sak i världen att afgöra, både för sin egen och alla andras räkning – i hvilka fall könsdriften och dess yttringar i lif och konst böra gillas eller åtminstone tålas och i hvilka fall de böra stämplas med alla rättänkandes förakt ... Sannerligen: någon öfverdrifven anspråkslöshet kan man inte förebrå er, godt folk!

Och fru Holmberg: författarinna till en »folklig» panegyrik öfver Karl XV – och stiftarinna af sedlighetsföreningar ... hvilket trassligt virrvarr måste det inte vara i hennes stackars hufvud ...

Men därborta plaska de unga kvinnorna och sprattla och skrika och slå kullerbytter i vattnet. Jag undrar hvad de heta i förnamn. Där är en ung jungfru med små spetsiga bröst, brunstekt af solen öfver hela kroppen. En ung jungfru, som troligen ännu »vet af ingen man». Hon ser ut som om hon kunde heta Else. Och den hvita, mulliga unga kvinnan, som just nu står och vrider vattnet ur sin röd- och hvitrandiga baddräkt: henne kallar jag Dagmar. Efter att en stund ha plaskat omkring i baddräkt tröttnar hon plötsligt på den humbugen, tar den af sig, vrider ur den och kastar den ifrån sig upp på träbron och plaskar sedan vidare i ännu bättre humör. Och det gör hon rätt i. En kvinna skall väl för fanken vara hel i färgen och inte randig som en zebra! Och den där svarthåriga flickan med den röda körsbärsmunnen: hon heter Kirsten. Den där lilla bleka blåögda: hon kan heta Tove. Där har jag en vördig matrona: hon ser gräsligt sedlig ut och är ful som fan: hon heter Maren. Hon ser sedlig ut fast hon är naken: då kan man förstå att hon inte är vacker ... Hon ser, förbanna mig, ut som en rösträttskvinna!

Dessa kvinnoblommor af olika ålder och skönhet, som plaska där i vattnet och sprattla och skrika och slå kullerbyttor: jag undrar om de i allmänhet intressera sig starkt för kvinnans rösträtt.

På en middag hos professor Warburg frågade en gång en af damerna Uppsala universitets rektor magnificus, Henrik Schück, hvad han ansåg om kvinnans rösträtt. Han svarade: jag tycker det är angelägnare att afskaffa mannens.

Men rektor magnificus är nu en gång känd för att vara något outredd i sina åsikter ... Och isynnerhet i

uttrycken för sina åsikter ...

Det gräsliga virrvarr, som kallas »samhället», är verkligen inte lätt att komma underfund med, hvarken för en rektor magnificus eller för en vanlig syndare. Hur professor Schück praktiskt taget vill ha statsstyrelsen ordnad efter afskaffandet af all rösträtt vet jag inte, och att draga några slutsatser därom ur en kvickhet vid en glad middag vore säkert litet vågadt. Men för kvinnans rösträtt svärmar han afgjordt inte. Jag undrar om Else och Dagmar och Kirsten och Tove där borta intressera sig mera för saken. Det tror jag inte mycket på. Men om man frågar dem – då tviflar jag inte på att Maren stiger fram och på alla de andras vägnar svarar ett dundrande: »Jo!» Jag tviflar inte på att hon tillägger: »Det kräfver ju den enklaste rättvisa!» Och jag tviflar inte heller på att alla de andra med plötsligt väckt rättskänsla stämma in i korus: »Ja visst, det kräfver ju den enklaste rättvisa!» – och sedan muntert plaska vidare ...

»Rättvisan» följer ibland lika underliga modenycker som damtoaletten. Lagstiftningen kan inte ändra om naturen och göra kvinnan till mannens like: därför fordrar nu »den enklaste rättvisa» att lagstiftningen skall ljuga henne till mannens like. I enkelhet lämnar en så beskaffad rättvisa intet öfrigt att önska.

Det drifs bra mycket skoj med ordet rättvisa nu för tiden ...

Det är en allmän åsikt, att den franska revolutionen bildar portalen till den nya tidens historia, och öfver denna portal stå skrifna tre feta, allbekanta ord: frihet, likhet, broderskap. Men af dessa tre ord har i vår tid det mellersta med förbluffande armbågsstyrka skuffat bägge grannarna åt sidan. Frihet: därom talas det inte längre så mycket. Friheten är något som i verkligheten mycket få människor bry sig om; de allra flesta äro långt bättre konstruerade för att härska och att lyda: för ettdera eller för bägge delarna. »Hvar och en herre öfver sin stackare» – det är ett språk som människornas barn förstå. Frihet bry de sig inte om – med få undantag ... Och »broderskap»: ordagrant taget skulle det innebära att samma förhållande som i välartade familjer äger rum mellan barnen af samma far och mor bör och skall äga rum mellan alla människor. Men taget efter orden är detta nonsens, och taget på annat sätt är det också nonsens; taget på hvilket som helst sätt: det är nonsens – till den grad nonsens att till och med en ungsocialist kan förstå att det är nonsens! Men »likhet»: det har blifvit tidens stora modegalenskap. Naturligtvis äro vi alla likar: det är ju så enkelt att ett barn kan förstå det. En negerkomiker och Georg Brandes äro likar. Kung Salomo och Hinke Bergegren äro likar. Åtminstone tviflar jag inte på att en sådan åsikt hjärtligt tilltalar Hinke, äfven om han skulle finna sig nödsakad att moraliskt taga afstånd från kung Salomo ... Tidens svärmeri för likhet har bragt det därhän, att snart sagdt hvarje olikhet mellan två människor af endera parten förnimmes som en skymf och tolkas som en orättvisa – också olikheten mellan man och kvinna. Det är inte nog med att den fattige känner sin fattigdom som en orättvisa och blott finner en fattig tröst i den tanken, att de rika äro skurkar. Men också en puckelrygg förnimmer utan tvifvel sin puckel som en orättvisa. Reseombudet broder Svensson känner det helt visst som en bitter orättvisa, att professor Kolmodin skall ha lof till att vara så lärd och klyftig att han törs tvifla på den idisslande haren (eller hvad det nu är Kolmodin tviflar på) och ändå få räknas till Guds barn, medan han själf, Svensson, känner sig pliktig att i all enfald tro på Guds ord för att vara säker om saligheten ... Och den orättvisa öfver hvilken en kvinnosakskvinna i enrum med sig själf klagar allra bittrast är den, att hon är kvinna och icke man.

Ja, världen är full af orättvisor. Är det inte till exempel en skriande orättvisa att negrerna äro svarta? Måste inte ur negersynpunkt den enklaste rättvisa kräfva att alla människor vore svarta?

Men det var kvinnans rösträtt vi talade om.

Jag har aldrig träffat någon förståndig man, som uppriktigt och utan baktanke och krumelurer varit anhängare af den. Och jag har aldrig träffat någon kvinna af dem, hvilkas makt och styrka ligger i deras kvinnlighet, som brytt sig något nämnvärdt om saken. Det oaktadt tycks det vara en åsikt som vinner mer

och mer terräng, att denna fråga hör till dem som »ropa på sin lösning». I sanning ett rätt underligt politiskt fenomen.

Jag är inte värre partigängare än att jag kan se denna fråga ur minst tre olika synpunkter: högersynpunkt, vänstersynpunkt och socialistsynpunkt. Och kanske därtill ännu ur en fjärde synpunkt ...

Jag tar högersynpunkten först. Ur denna synpunkt måste jag principmässigt vara motståndare till all rösträtt, följaktligen också motståndare till hvarje ytterligare utsträckning af den genom tidernas ogunst redan uppkomna och faktiskt befintliga rösträtten. Och likväl finns det ur högersynpunkt åtskilligt som talar för kvinnans rösträtt. Kvinnan är (utom i fråga om kläder) konservativare än mannen. Och hon är svag för präster. Det är inte omöjligt att kvinnans rösträtt kunde i sin mån hjälpa till med en religiös renässans. Öfverheten är af Gud, och kvinnorna vörda i stort sedt Gud och öfverheten mer än männen. Männen kunna nog krypa för en kung, ett statsråd, en general, när de finna det nödigt eller nyttigt – och likväl äro en kung, ett statsråd, en general i ett herrsällskap inte på långt när så innerligt dyrkade och vördade som en drottning, en statsrådinna, en generalska i fruntimmerssällskap – till trots för att det verkligen kräfs rätt framstående egenskaper för att bli general, medan kvalifikationerna för att bli generalska äro mera obestämda ... Kvinnorna ha en nästan oegennyttig, nästan religiös kärlek till det upphöjda i lifvet, som man blott sällan träffar hos männen. Det vore kanske därför inte så galet att ge dem rösträtt. Och det finns ur högersynpunkt ännu ett skäl – kanske det allra bästa – som talar för kvinnans rösträtt. Vår tids stora politiska onda är (högersynpunkt) parlamentarismen. Men kvinnans rösträtt och valbarhet – den senare är ju blott en konsekvens af den förra – är oss kanske en räddning, sänd från himmelen! Kvinnans rösträtt och valbarhet komma efter all sannolikhet att göra parlamentarismen komplett löjlig och komplett oduglig. Och därmed vore inte litet vunnet! Experimentet är för resten redan försökt. Då den ryska regeringen beviljade kvinnorna i Finland rösträtt, skedde det, som hvart barn kan förstå, i den vällofliga afsikten att därmed löjliggöra och oskadligöra Finlands frihet och författning. Och det lyckades ju inte alltför illa!

Ur högersynpunkt måste jag principmässigt vara motståndare till kvinnans rösträtt. Men principerna ger man fanken: hvartill skulle man annars begagna dem? Kvinnans rösträtt öppnar nya och vackra perspektiv för högern. Jag står – ur högersynpunkt – tveksam inför frågan om kvinnans rösträtt: på en gång motvillig och frestad.

Därnäst ser jag saken ur den radikala vänsterns synpunkt.

Ur denna synpunkt har kvinnans rösträtt principmässigt åtskilligt för sig. Tiden tenderar till all möjlig utsträckning af rösträtten liksom öfver hufvud till all möjlig likhet i medborgerliga rättigheter och plikter. Rättvisa och konsekvens synas därför fordra kvinnans rösträtt. (Rättvisan fordrar, att det som är olika så vidt möjligt göres lika; och konsekvensen fordrar, att om man har tagit biljett från Stockholm till Uppsala, bör man resa till Haparanda.) Men det är dock en öppen fråga om den radikala vänstern gör rätt i att på Rättvisans heliga altare offra sina öfriga mål och ideal. Det finns en generositet som man ångrar dagen efter, och det är tråkigt ... Den radikala vänstern har för sin politiska sträfvan ställt vissa riktpunkter: en rättvisare skattelagstiftning, särskildt de indirekta skatternas aflösning med direkta; skolans frigörande från kyrkan och kyrkans skiljande från staten, och så vidare – se dagspressen. Men hvad kvinnans rösträtt skulle få för inflytande på förverkligandet af dessa mål, därom är det svårt att veta något bestämdt, om man än kan ha vissa dystra aningar ... De kvinnor som hittills i tal och skrift ha tagit del i det offentliga lifvet äro relativt ett ringa fåtal. Om de öfriga vet man blott att de sannolikt med lätthet kunna uppagiteras för en politisk fråga, den om kvinnans rösträtt; men deras intresse för och ställning till andra – kanske en smula viktigare! – politiska frågor äro höljda i dunkel. Det är en öppen fråga om det verkligen är klokt och praktiskt att plötsligt i valmarknaden kasta ut några hundra tusen fullständigt oberäkneliga kvinnoröster – lika många som männens eller något flera – hvilkas innehafvarinnors enda ideella politiska intresse är intresset för kvinnans rösträtt ... Deras intressen i ordets gröfre mening – klassintressena – äro ju redan förut så tämligen

proportionellt representerade af männen. Eller är det meningen att kvinnorna skola bilda ett nytt klassparti?

Ur vänstersynpunkt är jag, liksom nyss ur högersynpunkt, något tveksam inför frågan om kvinnans rösträtt. Ur högersynpunkt är jag principiellt emot den, medan den praktiskt taget lockar och frestar mig. Ur vänstersynpunkt är jag principiellt sympatiskt stämd för den, ehuru med åtskilliga fula grimaser ...

Ur socialistsynpunkt är saken däremot enkel och klar. Öfverklassens kvinnor komma nog inte så värst mangrant att begagna sin rösträtt, isynnerhet inte om det regnar eller om det händelsevis på valdagen skulle bli litet bråkigt på gatorna. Och för resten: det kan nästan göra detsamma hur öfverklassens kvinnor rösta: om herrn röstar åt höger så röstar frun åt vänster, eller tvärt om, och herrns och fruns röster ta ut hvarandra ... Men vi arbetare: vi ha ännu våra kvinnor i vår hand, och vi skola nog dra försorg om både att de gå ut och rösta på valdagen, om det också regnar aldrig så förbannadt, och att de rösta rätt!

Ur socialistsynpunkt är jag utan minsta tvekan anhängare af kvinnans rösträtt.

Jag antydde visst något om en fjärde synpunkt. Det är helt enkelt min egen.

Hvad staten egentligen är vet jag icke, och någon fast och orubblig grund för statsrätten har ännu ingen kunnat finna, lika litet som man har kunnat finna någon fast och orubblig grund för »rätt» och »moral» öfver hufvud. Den åsikten att öfverheten är Guds representant på jorden vinner som bekant inte längre någon tilltro. »Guds vilja» som statsmaktens yttersta grund har nödtorftigt ersatts af »folkets vilja». Citationstecknen äro i bägge fallen nästan lika väl motiverade: ty metoderna för att utröna »Guds vilja» och »folkets vilja» äro i det närmaste lika ofullkomliga ...

Hvad staten är vet jag icke; men att betrakta den som en sammangyttring af några millioner likberättigade atomer synes mig något småbarnsaktigt. Långt snarare skulle jag vara böjd för att med salig Christ. Jac. Boström och med salig Publius Agricola (se Livius eller i brist därpå Shakspeares Coriolanus) betrakta staten som ett personligt väsen ...

Men det var kvinnans rösträtt vi skulle tala om. Jag skall försöka undvika att fördjupa mig i den långa och besvärliga historien om samhällets och statens uppkomst; jag skall försöka hålla mig till saken.

Den något småbarnsaktiga föreställningen att staten är en sammangyttring af några millioner likberättigade atomer har utan tvifvel haft en viss betydelse för införandet af den allmänna rösträtten för män. Och då kvinnorna nu ropa på rösträtt, sker det just i kraft af denna föreställning – och i kraft af den föreställningen, att männens allmänna rösträtt bottnar i den. Däraf talet om att »konsekvensen» nu fordrar kvinnans rösträtt. Men det är ett misstag.

Den nyligen i Sverige införda, starkt kringskurna »allmänna» rösträtten för män är i självfva verket blott en alltför sent och dåligt dragen konsekvens af 1865. Penningstrecket var godtyckligt och artificiellt och var därför dömdt att förr eller senare försvinna. O, hvad skulle inte fröken Lydia Wahlström vilja ge för att också få skillnaden mellan man och kvinna utdömd som godtycklig och artificiell!

Att (i kraft af åsikten om atomernas likberättigande) utgifva den allmänna rösträtten för en uppenbarelse af Rättfärdigheten är att göra den mera löjlig än den förtjänar. Den allmänna rösträtten för män öfver 25 år genomfördes, emedan det stod makt bakom krafvet. Emedan det alltså för samhällslugnets skull ansågs rådligast att genomföra den. Emedan de, som kräfde rösträtt, tillhörde en dittills i den officiella samhällskonserten nästan orepresenterad klass, alltså verkligen representerade ett särskildt samhällsintresse. Emedan »Guds vilja» som statsmaktens yttersta grund i det allmänna föreställningssättet har efterträdts af »folkviljan», och emedan man icke känner något annat sätt att utröna folkviljan än genom omröstningar och val ... Den genomfördes emedan den var en praktisk nödvändighet. Den var slutuppgörelsen efter en lång

kamp – åtminstone var det vänsterns mening att den borde göras sådan att den kunde duga till det ... Den var frukten af ett vaket och sedan decennier praktiskt verksamt politiskt intresse hos de djupa lagren: därför hade det omsider gått upp till och med för en biskop att den var nödvändig. Men hvilken nödvändighet kräfver kvinnans rösträtt? Och hur kan man ens på allvar vilja föreslå att utan någon tvingande nödvändighet – blott för Rättvisans vackra ögons skull, som hon till på köpet i detta fall har bättre förbundna än någonsin – slunga ut i vallotteriet hundratusentals nya röster, hvilkas innehafvarinnor i nittionio fall af hundra i politiskt hänseende äro som små oskyldiga barn? Fordrar verkligen »konsekvensen» det?

Ursäkta att jag hviskar er något i örat, mina herrar politici af både höger och vänster: ni ha af opportunitetsskäl – kanske också af artighet – låtit fresta er att uttala »sympatier» (i verkligheten helt visst mycket platoniska sympatier) för tanken om kvinnans rösträtt: därför fordrar nu konsekvensen att ni också göra något för den – men någon annan konsekvens, som fordrar det, finns det vid Gud inte! Eller fordrar verkligen konsekvensen att man reser till Haparanda därför att man har biljett till Uppsala?

Kvinnohat och kvinnoförakt äro långt ifrån mig. Men äfven med risk att såra och förtörna aldrig så många älskvärda kvinnohjärtan måste jag säga som min allvarliga och djupt kända mening, att jag blir något beklämd om hjärtat vid tanken på mitt aflånga fosterlands framtid den dag då kvinnans deltagande i det politiska lifvet blir aktivt och allmänt. För all del: att det i Sverige finns åtskilliga kvinnor, som utmärkt väl skulle kunna taga plats i riksdagen utan att därmed i minsta mån sänka dess nivå, men snarare höja den: därom finns intet tvifvel. Men det är mer än osäkert att just dessa kvinnor blefve valda. Och just dessa kvinnor borde – synes det mig – så pass väl känna sina svagare och tiotusen gånger talrikare systrar, att de afstode från att blott för sitt köns honetta ambitions skull insistera på en »reform», som svårligen blir till gagn för det allmänna.

Visserligen är det en egenhet för vår tid att uppfatta nästan hvarje olikhet som orättvisa och skymf. Men olikheten mellan man och kvinna tycker jag dock är af så naturbestämd art att den borde kunna bäras utan att af någondera parten uppfattas så – eftersom det lika mycket ligger i mannens natur att innerligt längta efter kvinnan och i kvinnans att innerligt längta efter mannen.

Men jag vet att jag talar för döfva öron och att Tiden går sin gång utan att taga råd af mig. Och låt den gå – jag har talat och räddat min själ. Olyckan är, att de som i denna sak gå i spetsen för kvinnorna – ofta väl utrustade och godt begåfvade annars – i regeln äro de som kvinnor misslyckade. Förgäfves skall man bland männen söka så intensiva hatare och föraktare af det kvinnliga som just bland dem. Det är Maren som för ordet för Else och Dagmar och Kirsten och Tove.

*

... »O forna tiders kvinnor»...

XI.

INGEN har ännu lyckats finna någon orubblig, all kritik trotsande moralisk rättsgrund för statsmakten. Vi gå på en väg, men vi minnas icke hvar den började; vi minnas några tillryggalagda stadier, men en utgångspunkt, ett första stadium ha vi intet minne af. Vi minnas det teokratiska och det autokratiska stadiet: vi komma svårligen tillbaka dit. Och hvart gå vi? Det vet man inte heller, men man gör sig drömmar om det, och en dröm, som utan tvifvel föresväfvar många, är något i den här vägen: Jorden omdanad till en stor förbundsrepublik, grundad på allmän, lika och direkt rösträtt för män, kvinnor och barn af alla raser och kulörer ... Och helst utan någon statschef i spetsen, ty hvarje statschef, han må kallas kung eller president,

för dock med sig en illaluktande reminiscens af forna tiders råhet och ojämlikhet ... Men måhända är det framtiden förbehållet att lyckas uppfinna någon statschefsautomat som fungerar fullkomligt opersonligt och oskadligt ... Handen på hjärtat: är det inte ungefär så de mest framskridna andarna bland den socialistiska ungdomen tänka sig saken, när de drömma sina vackraste drömmar?

... Vi ha glömt hvarifrån vi kommo och vi veta icke hvart vi gå. Vi ha bara det närvarande och faktiska att hålla oss till. Och i fråga om statsmaktens grundval torde det närvarande och faktiska vara det, att det vida öfvervägande allmänna föreställningssättet ser denna grundval i folkviljan. Till och med de ursinnigaste högertidningar häfda alltid, om det finns någon än så svag möjlighet till det, att den »verkliga» folkviljan är på deras sida ... Folkviljan har den svagheten, att det är så svårt att komma den in på lifvet, och så lätt att lura den, och så lätt att förfalska den. Och den har ännu några andra små svagheter ... Men som son af min tid, hvars fördomar jag i allt väsentligt är dömd att dela, är det mig likväl omöjligt att upptäcka någon annan eller bättre rättsgrund för statsmakten. Och det är af omtanke för folkviljan som jag är så starkt emot kvinnans rösträtt: jag fruktar att folkviljan då kommer att bli ännu mycket lättare att lura, ännu mycket lättare att bortljuga och förfalska ...

Men om nu folkviljan själf kräfver kvinnans rösträtt och valbarhet? Ja, då är det naturligtvis slut med mitt latin, då får jag tiga – och se på ... Och jag tänker att det blir rätt roliga saker jag får se. Till en början komma kvinnorna sannolikt att blygsamt kräfva relativt få platser i riksdagen, och det är möjligt att deras första kontingent till den blir en elit. Men deras antal där kommer att med svindlande fart stiga från år till år, från val till val, och samtidigt kommer kvalitén att sjunka. Hvarje parti kommer att inse fördelen för sig att vid valen ställa upp så många kvinnliga kandidater som möjligt: för de manliga kan man ju blott räkna med partiets egna röster, medan de kvinnliga dessutom kunna räkna på en mängd politiskt obestämda kvinnoröster. Och det kommer att växa upp kvinnliga politici som svampar i en våt september. Det kommer inte att gå tjugu år innan kvinnorna ha majoritet i riksdagen, och det är ju för resten alldeles i sin ordning: de äro i majoritet i folket. (Det är lika naturligt som att dumbomarna äro i majoritet i riksdagen: de äro i majoritet i folket.) Och då kommer det lif i debatterna och rutsch i lagstiftningen! De kvinnor som öfver hufvud bry sig om politik ha en formlig vurm för att stifta lagar, och allting ter sig så enkelt och självklart för dem ... Att de komma att kräfva en ministär af öfvervägande kvinnor faller af sig själf: det kräfver ju den enklaste rättvisa; och måste det inte för hvarje kvinna kännas som en skymf att regeras af en ministär af män?

Kvinnans rösträtt: jag vågar i all ödmjukhet föreslå er, mina herrar politici, att tänka litet närmare på saken innan ni gå vidare. Det var en gudomlig komedi att på vårsidan 1906, då det för högern gällde att sätta krokben för mannens allmänna rösträtt, se ledande högerpolitici i den afsikten hångla med tanken om kvinnans ... Men det tillhör numera det förflutna: högern vann spelet och intresserar sig nu inte längre för kvinnans rösträtt. Värre är det, att den har kommit upp på Frisinnade landsföreningens program. Hur fanken kom den egentligen dit? Var det ens någon nämnvärd debatt om saken? Eller ansågs den som själfklar? Som »den enklaste rättvisa»? Eller var man rädd att högern annars skulle fånga den läckra fågeln och steka den för sitt bord? Tag bort den igen från programmet, gossar! Ni kan ju säga att det var ett misstag. Hvem som helst kan begå ett misstag, och det är ingen skam att erkänna det.

Politiken eller statskonsten var hittills i alla tider en manlig konst. Låt den förbli det ännu en stund! All erfarenhet visar att kvinnorna äro klena som konstnärer ... Låt därför politiken förbli en manlig konst åtminstone så länge, tills någon eller helst några kvinnor ha öfverbevisat oss om motsatsen.

Vi äro dessutom ett litet folk: ha vi råd att ytterligare försvaga oss genom att förkvinnliga oss? Ty äfven om kvinnorna icke så snart skulle få majoritet i riksdagen: med kvinnans rösträtt kommer den valtaktiskt nödvändiga hänsynen till kvinnornas röster dock att sänka och feminisera vår politiska nivå.

I England sitter en regering, mycket radikalare än någon svensk regering någonsin har varit sedan Karl XI:s demokratiska diktatur; men den intresserar sig inte för kvinnans rösträtt. Rösträttsdamerna spotta premiärministern i ansiktet: han torkar bort det med näsduken och fortsätter så, som han anser det vara nyttigt och bra.

XII.

DET ÄR NATT. Jag sitter på balkongen och ser ut öfver det mörkt violblå sundet. Och fyrarna. Och stjärnorna.

Jag sitter och tänker på det rasande kriget mellan kvinnan och mannen. När började det egentligen? Eller har det kanske pågått alltid, fast i andra former och mera latent? Det har det nog ...

Jag tillstår att jag föredrar de gamla formerna för det kriget. Men jag är så gammalmodig.

»O forna tiders kvinnor»...

Jag kommer att tänka på ett bref, som Sten Sture den äldre en gång skref till sin hustru, Ingeborg Tott, hvari han kallar henne sin »kära stallbroder». Det måtte ha varit ett lyckligt äktenskap. Men de voro då båda till åren komna, och äktenskapet var för resten barnlöst. Och man vet inte stort mera om det än detta bref.

Ack, man vet så litet om det förflutna – alltså om sitt förflutna: ty vi hänga ju samman, släktled efter släktled.

Man vet t. ex. så litet om Sten Sture den äldre. Man vet, att han styrde riket med lycka och ära i bortåt trettio år, tills olyckan bröt in på hans ålderdom så att vi för en liten stund måste hålla till godo med kung Hans, och att han värjde riket både manliga och listeliga, både med ett stort svärd i handen och med en liten diplomatisk räf bakom örat. Världen är inte bättre än att den har användning för bägge delarna. Man vet att han hade folkets förtroende och att han trots sin katolska fromhet var hatad af ärkebiskop Jacob och prästerna, och af några bland sina släktingar i den högre societeten – de voro ju släkt allesamman på den tiden, och släktingar kunna i regeln inte tåla hvarandra ... Man vet, att han på äldre år led af en ögonsjukdom. Man vet inte hvar han ligger begrafven. Hildebrand säger att hans benrangel ligger i Mariefred, Heidenstam påstår att det skall finnas i Strängnäs. Man har ingen aning om hur han såg ut. Af Karl Knutsson har man en samtida träskulptur med en gräslig Norrköpingsnäsa (mycket värre än min) men af Sten Sture den äldre finns intet porträtt. Det är ingenting som hindrar att han kan ha sett ut ungefär som herr Salomo Achilles Arvid Lindman, om det också inte just är så man vill tänka sig honom ...

Man vet så litet om det förflutna. –

Jag har en gång hört en historiker påstå, att Sten Sture den äldres ögonsjukdom egentligen var »pockor af lösaktighet» och att han skulle ha fått denna sjukdom af en flicka som hade fått den af doktor Heming Gad. Och doktor Heming Gad hade fått den af en flicka i Rom, då han var därnere och skojade med påfven och kardinalerna och deras flickor. Men det var rätt sent på natten historikern berättade detta, och det är inte omöjligt att han i någon mån romantiserade fäderneslandets häfder ...

Det är ju annars Strindbergs privilegium, som jag skall försöka akta mig att göra intrång i. Hvar gång jag känt mig frestad att skrifva ett historiskt skådespel har Strindberg varit mitt bästa botemedel. – Men Ibsen gjorde för resten också (i sin ungdom) rätt roliga saker i den branschen. I »Fru Inger till Østråt» finns det en stor praktscen: Ivar Lykke känner sig slagen af likheten mellan den unge Sten Stensson och ett gammalt porträtt på väggen; han gör den unge mannen uppmärksam på likheten, och på hans fråga hvem porträttet

föreställer svarar han: Det är gamle grefve Sture, som han gick och stod i sina yngre år. På en svensk publik måste dessa ord göra en gripande verkan, isynnerhet om den minns något af sina skolböcker. Ty det framgår af sammanhanget, att med »gamle grefve Sture» omöjligt kan åsyftas någon annan än Sten Sture den yngre, som dog vid tjugusex års ålder och som under sitt korta och bekymmerfulla lif möjligen någon gång kan ha känt sig frestad af kungatiteln men absolut inte af grefvetiteln ...

Nej, jag kommer nog aldrig att skrifva något historiskt skådespel. Jag är för pedantisk att duga till det.

Det är annars synd, ty det är en konstart som bygger på det säkraste af allt säkert: på människornas okunnighet om det förflutna.

Det finns i Stockholm en staty öfver Karl XIII; men det finns ingen staty öfver Engelbrekt eller någon af Sturarna. Jag förmodar det beror på att man någorlunda vet hur Karl XIII såg ut.

XIII.

JAG HAR INTE skrifvit något på en hel vecka.

Det regnade i går och i förrgår, och det regnar i dag. Gässen här i Dragör se lika sturska ut när det regnar som när solen skiner. Men i det hänseendet kunna vi människor inte konkurrera med dem. Vi bli ruggiga och dystra och känna begär efter sprit.

Sprit är bra. Det hjälper en att glömma och att minnas.

Jag tänker på längesedan förflutna tider. Jag tänker på min skoltid. Hur tråkigt jag nästan alltid hade då ...

Jag har inte haft så roligt sedan heller: af »lycka» har mycket litet fallit på min lott, och det är blott i sin ordning, ty jag har sannerligen inte ansträngt mig för att kurtisera damen ... Det som i den vägen har fallit på min lott har kommit af sig själf, som solskenet genom rutan ... Men så tråkigt som jag hade under skoltiden har jag dock knappast senare haft.

Bredvid mig satt under sista skolåret en pojke som hette Torsten. Han hade också tråkigt. Det tråkigaste af allt tråkigt var lektionerna i grekiska: både Torsten och jag fingo den uppfattningen att Homeros och Xenofon i lifstiden hade varit läroboksförfattare. Jag har den misstanken att vår gode lärare delade denna uppfattning: han gjorde åtminstone ingenting för att bibringa oss en bättre. (Han blef senare ecklesiastikminister, och innan han dog hann han också med att bli seraf och universitetskansler.) Torsten och jag hade så tråkigt under lektionerna i grekiska, att vi inte kunde hitta på något bättre att förströ oss med än att slåss med knifvar. Vi sutto på främsta bänkraden, midt för näsan på läraren, och stucko hvarandra i benen med våra pennknifvar. Märkte läraren ingenting? Eller ansåg han – han röjde redan då ofta något af statsmannablick – skandalen vara så oerhörd att det allmänna var bäst tjänt med att han ingenting märkte?

Jag träffade Torsten härom året: han påstod att han ännu har ett ärr i låret efter min slöa, dåliga pennknif.

En gång råkade Torsten ut för ett litet missöde. Det var reglementeradt att gossarna i skolan under tiominuterslofven skulle springa och leka på gården och icke uppehålla sig i klassrummen. Och det var ju mycket förståndigt. Men vi i högsta klassen voro mera sällan upplagda för att springa på gården och leka; vi ville hellre begagna tiominuterslofven till att titta litet på nästa timmes läxa, som vi i regeln hade försummat att titta på hemma. En dag i ett tiominuterslof stod Torsten med en kamrat och hängde i skoltrappan och hade tråkigt. Ett stycke ifrån stod en vakthafvande lärare. »Kom, så smiter vi opp i klassen och tittar litet på läxan,» sade Torstens kamrat. Men Torsten, som hade sett läraren men oriktigt bedömt antingen afståndet

eller lärarens hörsel, svarade: »nej, det går inte, det står en schajas där borta.» Läraren gick genast in till rektorn och anmälde, att han hade blifvit okvädad med ett groft skymford af en lärjunge. Han var en gammal lärare. Han hade tillbragt en människoålder i sällskap med skolpojkar utan att därunder ha lärt något om deras vanor, seder och sätt att uttrycka sig. Han hatade skolpojkar. Och för att få den brottslige straffad så eftertryckligt som möjligt låtsade han tro att förolämpningen var afsiktlig. Man skulle inte anse det vara möjligt att denna uppfattning af saken kunde vinna tilltro i lärarekollegiet; men den vann tilltro. Och det blef en kolossal historia! Torsten var af god och aktningsvärd familj – så mycket ruskigare var saken! Vår klassföreståndare – som också var vår lärare i latin och grekiska och som senare blef seraf – höll inför hela klassen ett djupt allvarligt strafftal för Torsten. Han försökte däri att utreda den för Torsten kanske något oklara betydelsen af ordet schajas. »Somliga», sade han, »härleda detta ord från namnet på profeten Esajas och mena alltså, att det skulle vara ungefär liktydigt med 'en gammal jude', andra åter hålla före, att man med detta ord afser att beteckna en i allmänhet ovederhäftig och löjlig person»...

På tro och lofven: så sade han – med af rörelse vibrerande stämma. Och Torsten fick nedsatt sedebetyg för den terminen – en fasansfull historia för honom, ty han var som sagdt af en god och aktningsvärd familj, som lång tid efter betraktade honom som ett svart eller åtminstone något spräckligt får. Medan vi andra, som otaliga gånger om våra lärare hade begagnat ord som man förgäfves söker i Svenska akademiens ordlista och som jag inte skall återge emedan Bonnier nog inte vill trycka dem, fingo stora A i uppförande och strålade som små hvita, oskyldiga lamm.

XIV.

DET REGNAR och regnar.

Jag tänker på framfarna tider, och skuggor ur det förgångna hålla mig sällskap.

... En gång, då jag var några och tjugu år, fick jag en inbjudning till ett aftonsällskap hos gamla Levertins, Oscar Levertins föräldrar. Jag träffade där Heidenstam och Tor Hedberg och Lundegård och Carl Laurin och Stenhammar och några andra. Min frack var hyrd i ett klädstånd på Malmskillnadsgatan, ty min egen var pantsatt – hvarför var den egentligen det? Det begriper jag inte, ty jag hade ju mat och husrum gratis hos min far. Men till flickor fick jag inga pengar af min far, och jag skref för resten just då på min första bok och var öfvertygad om att guldet snart skulle strömma in i mina fickor, och därför hade jag i en tillfällig förlägenhet pantsatt min frack ... Gubben Levertin visade oss sin samling af gamla kopparstick. Han var för resten själf som det mest förtjusande gamla kopparstick: jag har sällan sett ett så fint och vackert gammalmanshufvud. Jag hade redan i flera år lagt märke till hans ansikte på gator och kaféer (han satt ibland på Anglais om kvällarna vid en liten aftontoddy) – och nu satt jag alltså här i hans gamla hem och tittade på hans gamla kopparstick ... Stenhammar satt vid pianot och spelade och sjöng med en underligt tunn och spröd röst. Han spelade och sjöng ur Parsifal. Jag hör ännu långfredagsmotivet för mina öron – kanske därför att det är ett riktigt långfredagsväder i dag ... Heidenstam pratade historiska anekdoter och smuttade då och då på ett glas punsch, och bäst det var lade han bort titlarna med mig – Herre Gud hvad jag blef glad! Jag glömde i ett ögonblick att min frack var hyrd på Malmskillnadsgatan ... Oscar gick omkring och myste och log och var snäll och vänlig. Och så fanns det en ung flicka i sällskapet, som jag vid första ögonkastet blef kär i. Många dagar äro framfarna sedan dess, och jag minns inte längre hur hon såg ut eller hur hon var klädd. Hon var från Göteborg, och troligen reste hon hem igen någon af de närmaste dagarna, ty jag såg henne aldrig mera. Men den korta uppenbarelsen var nog för att förgylla den aftonen för mig. Trots det där med fracken.

Det blåser därute på sjön. Skummet ryker kring bogen på skutorna. Och det regnar. Det regnar och regnar.

Jag tänker på förflutna dagar. »Minnena vissna bakom oss som de blommor vi brutit och prydt oss med», säger Henning Melsted; och det är det något i. Men i alla fall! När man blir litet äldre ...

En gång vid midten af nittiotalet gjorde några af Oscar Levertins vänner och anhängare och påhängare en fest för honom på Grand Hotell. Allting gick normalt: vid tiden mellan tolf och ett började damerna och de herrar som hade damsällskap bryta upp, och vid tvåtiden fanns det bara några manliga syndare kvar, Heidenstam och Birger Mörner och Fredrik Wrangel och jag och några till, och så hedersgästen. Men hedersgästen, som på judarnas vanliga skamlösa vis hade underlåtit att supa sig full, förklarade att han var trött och att han ville ta en nattskäkta och åka hem till Engelbrektsgatan. (Nattetid sade han alltid »skäkta» i stället för »droska» – hvarför vet jag inte. En fråga för språkforskare.) Och så bröto vi upp, alla vi som voro kvar. Vi kommo ut i det fria. Det var, om jag minns rätt, en decembernatt med våta, drifvande skyar och någon enslig stjärna mellan dem, och med töslask på gatorna ... Oscar fick fatt i en »skäkta» och satte sig upp och körde i väg. Men Heidenstam och Mörner (ja, om det var Mörner minns jag inte riktigt, det var kanske Wrangel eller kanslirådet Tigerschöld ...) sprungo en lång stund efter skäktan och ropade: judjäfvel! judjäfvel!

Och hedersgästen myste och log – litet trött och litet vemodigt. Ty han hade mer än en gång under sin skolpojkstid blifvit kallad så på blodigt skolpojksallvar.

Ofta har jag undrat, om det egentligen finns något annat allvar här i världen än skolpojksallvar ... Det mesta af världens allvar ser mig inte ut till stort mera.

Många dagar äro framfarna sedan dess. Vi äro splittrade, vi som voro samman då. Oscar har gått till sina fäder och sofver stilla på en af kyrkogårdarna utanför Norrtull, den med de många upprättstående och närstående grafstenarna. Hans gröna lampa brinner inte längre om nätterna i fonden af Kommendörsgatan. Heidenstam har jag inte sett på Gud vet när – jo, det är sant, jag träffade honom i Tivoli här i Köpenhamn en gång för ett par år sedan, och han ville att vi skulle åka i karusell ... Herre Gud hvad tiden går! Och Mörner tillvaratar i egenskap af konsul fäderneslandets intressen i Sidney. Jag hoppas att han gör det bra. Och jag? Jag går och larfvar här i Dragör och köper hvarje kväll strax före åtta en liten påse med majs i en kryddbod. Det är att mata gässen med. De slåss om hvart enda korn så att fjädrarna ryka!

Också därhemma i mitt land finns det stora flockar af gäss, som jag gärna skulle vilja mata ur en liten påse.

XV.

ÄNDTLIGEN ett litet välkommet afbrott i den landtliga enformigheten: en stor lastångare har kört på grund i natt på ett sandref i sundet. Det är en tråkig affär för kaptenen: kostnaden för att få den flott anses gå på några tiotusental kronor. Men för oss badgäster är det bara en liten förströelse: vi sitta halfva dagen och titta på den i den stora kikaren. Det är ett stort gråmåladt skrof med sex stora lastkranar men inga master. Det lär för närvarande blott finnas sex fartyg i världen af denna typ, och de tillhöra alla samma holländska rederi. Båten heter Blötbjerg. Också ett namn på en båt! Kan inte hvem som helst förstå att det förr eller senare måste gå galet för en båt med ett sådant namn? Blötbjerg heter båten, och nu sitter den fast på ett sandref – alltså på ett »blött berg» – »blött» både i den svenska betydelsen »vått» och i den danska betydelsen »blødt»... Hvad säger Strindberg om det? Kan man skylla det på slumpen, eller ha »makterna» varit framme igen?

Ja, det finns mycket mellan himmel och jord hvarom filosofien icke har drömt. Till exempel ett litet fall som inträffade för ett par år sedan: en ung skald vid namn Harald Jonsson debuterade med en diktsamling som hette »Solregn». Men femton à tjugu år förut hade en annan ung skald vid namn Harald Jacobsson debuterat

med en diktsamling, som hette – »Solregn». Den som icke härvid blir tankfull har intet sinne för lifvets mystiska krafter. Samma titel på bägge versböckerna, samma förnamn på bägge skalderna och nästan samma tillnamn! Hvad säger Strindberg? Kan det inte bli stoff till ett nog så mystiskt kammarspel?

Ja, Strindberg är bra. Det är fastslaget att han är bra, likgiltigt hvad han skrifver. Och jag har för längesedan förlåtit honom hans öfvergång till kristendomen, ty det har så småningom gått upp för mig, att hvar gång Strindberg byter om världsåskådning (och det är det roligaste han vet), så gör han det hufvudsakligen för att få en ny och bra platform att skälla från.

Och det är mänskligt. Strindberg är så mänsklig: nästan omänskligt mänsklig.

Äfven Nietzsche, som dock var en alptopp, kände ofta behof af att skälla som en hund – och det anstår illa en alptopp att skälla som en hund! Men det är mänskligt. Att på en gång kunna leka alptopp och hund: det är mänskligt; det kan blott människan.

Också många djur kunna vara lekfulla: men människornas lekar äro svårare och besynnerligare än djurens. Till gengäld stå djuren öfver oss människor i allvar. Det är svårt för en människa att vara så allvarlig som en ko.

Bönderna äro allvarligare än »de bildade». Och korna äro allvarligare än bönderna.

Det anses allmänt, att jag saknar allvar. Och den förebråelsen hör till dem som jag kan bära.

*

A propos bönder: att Sveriges bönder på sista tiden tyckas ha tappat bort sitt goda bondförstånd och icke blygas att göra tjänst som lakejer åt byråkratien och prästerna och pappersförmögenheten: – det räknar jag för att vara en af de sorgligare tilldragelserna i mitt aflånga lands nyaste historia.

Men mitt aflånga lands historia är kanske inte så viktig som det förefaller mig. Den drunknar nog i den stora konserten. Men det är just det jag inte tycker om! Jag vill inte att mitt folks röst skall drunkna i den stora konserten. Jag vill att mitt folk skall taga det rum som tillkommer det: »någorlunda efter rang, herr öfverste!»

»Vi vilja gå i têten och icke räknas till trossen», säger Heidenstam någonstans. Och det är ungefär hvad jag också menar!

XVI.

VI VILJA ICKE höra till trossen: det är kanske mitt allra väsentligaste argument mot kvinnans rösträtt. Formellt skulle vi genom att införa kvinnans rösträtt komma att räknas som ett af världens mest framskridna folk, om än – naturligtvis – f. d. broderlandet har gått förut och som vanligt varit »föregångsland»: i Norge skall just i höst kvinnans rösträtt för första gången ut i lifvet i en fri och suverän stat! Men reellt fruktar jag att kvinnans rösträtt skall visa sig vara i stånd att föra äfven ett mycket »framskridet» folk i riktning åt ... trossen. Det dröjer nog innan man får se kvinnans rösträtt i Tyskland; och England, det mognaste päronet bland stormakterna, tycks ännu inte vara moget nog för den ... Och hvad säga fransmännen om kvinnans rösträtt? Det hör man sällan något om ...

Men att världen går framåt är obestridligt, och att frågan om kvinnans rösträtt i Sverige i en nära framtid inte längre skall låta sig afspisas med »sympatier» är åtminstone sannolikt. Den är genomförd i Norge och Finland, och den står nära att på allvar komma på dagordningen i Danmark. Sådant retar naturligtvis aptiten.

Och om vi en vacker dag, mycket mot min önskan, skulle befinna oss i den situationen: då har jag ett litet förslag.

Tvåkammarsystemet med obegränsad vetorätt för hvardera kammaren (utom i budgetfrågor) har visat sig så opraktiskt som möjligt. Man kommer bokstafligt taladt inte ur fläcken med det. För den händelse att vi verkligen inte kunna slippa kvinnans rösträtt och valbarhet, föreslår jag att vi inrätta en tredje kammare: kvinnornas.

Jag gör mig inga illusioner om att en sådan lösning af frågan om kvinnans inflytande på statsmakten strax vid första ögonkastet skall tilltala rösträttsdamerna. Men jag föreslår dem i alla fall att tänka litet närmare på saken.

Med införande af samma grunder för rösträtt och valbarhet till andra kammaren för kvinnor som för män komma utan tvifvel kvinnorna, som jag tidigare har visat, att efter några få valperioder vara i majoritet i andra kammaren. Detta perspektiv tilltalar utan tvifvel rösträttsdamerna; men det tilltalar svårligen männen, och de ha ju dock för ögonblicket makten. Det är därför att förutse att männen – under ideligt uttalande af sympati för saken – komma att högst allvarsamt sätta sig på bakbenen mot den. Det är långt sannolikare, att de politiska männen kunna vinnas för inrättandet af en särskild kvinnokammare.

Tvåkammarsystemet för oss inte ur fläcken: kanske ett trekammarsystem kunde göra det? Två kunna inte afgöra en sak genom omröstning, med mindre de äro eniga; men tre kunna det alltid. Hvad: om vi skulle ge våra damer utslagsröst i striderna mellan de bägge kamrarna?

Jag tänker mig en tredje kammare, kvinnornas, vald af kvinnorna och bestående af kvinnor; med samma rätt att föreslå och för sin del antaga eller förkasta lagar som de båda äldre kamrarna. Jag föreslår, att tvenne kammares samstämmande votum gäller som riksdagens beslut.

Jag skulle på samma gång – men det hör egentligen inte hit – vilja reformera första kammaren en liten smula. Jag skulle vilja ombilda den från en förmögenhetsrepresentation till någonting i stil med »de äldre statsmännens råd» i Japan. Riksdagsmän och riksdagskvinnor, som i minst tio år suttit i en af de två folkvalda kamrarna, skulle vara själfskrifna medlemmar af första kammaren. Och några andra skulle också vara själfskrifna – hvilka: den frågan kan jag inte lösa så här i en hast. Ty detta är ju bara ett flyktigt utkast – men jag anser det inte för omöjligt att det kan göras något bra af det.

*

Att skrifva konstitutioner hör som bekant till det lättaste författarskap som finns ...

XVII.

OM kvinnans deltagande i statsmakten skall kunna tillföra vårt statslif nya krafter och värden: då är kvinnans valbarhet icke blott en enkel konsekvens af hennes rösträtt, men hennes valbarhet är långt viktigare än hennes rösträtt. Ty att vid valen så och så många hundra tusen i politiska ting dåligt orienterade manliga röster förstärkas med ungefär lika många hundra tusen politiskt ännu mycket sämre orienterade kvinnoröster: det kan dock omöjligt tillföra vårt statslif nya krafter eller värden! Men det är möjligt, att kvinnorna ha välgrundade anspråk på att representeras i statsmaktens representation, och det är sannolikt att de därvid kunna presentera mycket presentabla representanter. (Jag tillåter mig att fästa Ruben G:son Bergs uppmärksamhet vid denna språkligt intressanta vändning.) Kvinnans valbarhet har därför i hvarje fall mera för sig än hennes rösträtt.

Kvinnorna äro i Sverige liksom i de flesta andra länder något flera än männen. »Den enklaste rättvisa» kräfver därför, att de få makten öfver männen. Men olyckligtvis bestämmes världens gång icke uteslutande af »den enklaste rättvisa», utan också något litet af hvar makten för närvarande faktiskt ligger ... Nämligen hos männen. Det är obilligt att begära att den, som har makten, bara för den aritmetiska rättvisans vackra ögons skull genast skall lämna den ifrån sig. Och det tör inte heller komma att ske.

Men om männen en dag skulle anse vårt statslif behöfva de nya krafter och värden, som kvinnornas deltagande i statsmakten möjligen (med hjälp af en optimistiskt färgad fantasi) kan tänkas tillföra den: då synes mig mitt lilla förslag om en tredje kammare – kvinnornas – värdt att tagas under öfvervägande.

»För länge du skiljde på man och på kvinna», står det i damernas rösträttssång, som den snälla Emil Sjögren lär ha låtit narra sig att sätta musik till. Men jag föreslår i alla fall att vi fortfarande, som vi ha gjort i oöfverskådliga tider, skola skilja en liten smula på man och kvinna, och jag borde kunna påräkna att åtminstone få »Riksförbundet för sedligheten» på min sida när jag föreslår att, om också bara i riksdagen, placera män och kvinnor i två skilda kamrar. Anordningen vore för öfrigt praktisk ur tidsbesparingssynpunkt – det tar ju alltid mindre tid om herrarna och damerna prata på skilda rum. Med gemensamma debatter måste vi bereda oss på att få hålla riksdagen samlad året rundt. Och hvarken damer eller herrar tala för resten fullt uppriktigt och ogeneradt i det andra könets närvaro.

XVIII.

REGN och regn, dag ut och dag in. Jag är för ögonblicket nästan ensam gäst på hotellet. Jag sitter i ett soffhörn och skalar ett af augustis första äpplen.

Jag vet inte hvarför jag plötsligt kommer att tänka på Riksäpplet – det som dåvarande jordbruksministern gick och knogade på i begrafningsprocessionen efter gamla kungen. Kanske kommer det af att jag just äter ett äpple. Men riksäpplet är inte något vanligt äpple från Påbodas täppa. Det föreställer i självfva verket en jordglob och gör anspråk på att symbolisera herradömet öfver världen. Och för att betona den svenska statens egenskap af en rättsstat har det varit brukligt att vid kungliga begrafningar låta justitieministern bära riksäpplet. Hvarför öfverlämnades nöjet, äran, ansvaret och besväret att bära riksäpplet vid kung Oscars begrafning åt jordbruksministern? Antog man att äpplet afsåg att föreställa en Gravensteinare eller en Rosenhäger och att det alltså symboliserade den med jordbruket närbesläktade trädgårdsskötseln? Å nej. Men dåvarande jordbruksministern var (det var då!) parlamentariskt mycket värdefullare och viktigare för ministären än justitieministern. Därför fick jordbruksministern Petersson bära riksäpplet medan justitieministern Pettersson fick traska med tomma händer. Alltså ännu en gång fick det gamla riksäpplet symbolisera Makten!

Man får ofta läsa i tidningarna, att staten är grundad på familjen. Det är ett litet misstag. Samhället är möjligen grundadt på familjen; men staten är icke af en så idyllisk härkomst. Jag påminner mig en gammal historia om en festmiddag, som Ingjald Illråda en gång gaf för några småkonungar, och om hvad som sedan hände ... Denna gamla tradition om det svenska rikets uppkomst må vara byggd kring en verklighetskärna eller icke: i den riktningen är det i hvarje fall vi måste söka, om vi vilja veta något om statens ursprung. Den romerska rättsstaten – en ståtlig byggnad på sin tid – hade enligt sina egna forntidssägner sitt ursprung i ett brodermord. Att statsmakten har uppkommit genom enskildas maktutveckling: – jag vet ingen vältaligare illustration därtill än det sakförhållandet, att titeln »Kajser», som i dag för så många tyska hjärtan omger det tyska rikets statschef med en nästan mystisk vördnadsnimbus, egentligen är identisk med ett enskildt romerskt familjenamn: ett namn som en gång bars af en romare, hvilken visserligen förstod att forma sitt lif och sitt verk så, att hans namn sedan dess har en allt annat än »enskild» klang ...

Statsmakten har historiskt sedt så litet sin grund i någon som helst rätt, att förhållandet tvärtom är det omvända: Rätten har sin grund i Makten.

Makten födde en son och kallade honom Rätt: och då Makten blef gammal, blef enligt naturens vanliga ordning sonen starkare än fadern. Men sonen antog faderns namn jämte sitt eget: Rätten blef en Makt.

Den Rätt, som närmast tog arf efter Makten och själf blef en makt, var redan genom sin härkomst skyddad från att förväxlas med hvad man kallar »den allmänt gängse rättsuppfattningen». Här kan Birger Jarls lagstiftning tjäna som exempel. På den tid, då Birger Jarl stiftade lag mot blodshämnden, stod denna ännu, den nyligen importerade kristendomen till trots, för »det allmänna rättsmedvetandet» som en helig och dyrbar plikt; en samvetsplikt. Isynnerhet i bättre familjer. Men statsmakten kände behof af en smula ordning omkring sig; och statsmakten hade i Birger Jarls person för första gången vuxit sig så stark, att den kunde våga säga till den enskilde: du får icke dräpa; ty det är mitt privilegium; visserligen är det ofta nödvändigt och nyttigt och rätt att dräpa, men rätten öfver lif och död tillhör icke dig utan mig; hämnden tillhör mig!

Så talade och tänkte den Rätt, som var Maktens son. Från den härstammar hvad vi nu för tiden kalla »den juridiska rätten». Men under den och vid sidan af den och i egen tanke öfver den, och både inom och utom dess råmärken, blomstrar den rika och mångskiftande flora som med skilda namn kallas »den moraliska rätten», »det allmänna rättsmedvetandet», »samvetets röst», och så vidare ... Kärt barn har många namn. Men »den moraliska rätten» skiftar totalt utseende allt efter olika folk och i vår tid ännu mer efter olika samhällsklasser, och det »allmänna» rättsmedvetandet är – en myt ... Och »samvetets röst» säger knappt detsamma hos två människor i världen. Och den, som till äfventyrs drömmer om ett »moralens herravälde» – hvarvid naturligtvis hvar och en menar sin och sina ungefär liktänkandes moral – har snarare utsikt att få upplefva en moralernas fullständiga anarki.

Hvad skall det bli af detta kaos? Den som lefver får se ...

Skall den gamla Rätten, som redan då och då visar tydliga tecken på ålderdomssvaghet, kunna afla en son? Och hvad skall han heta?

Den som lefver får se ...

Ofta ligger jag vaken om natten och grubblar öfver detta, medan mitt hjärta slår ojämnt dels af oro för mitt folk och mitt släkte, dels af andra orsaker ...

*

Om man en förmiddagsstund sitter och bläddrar i Sveriges Rikes Lag som förströelselektyr, kan man ha det nöjet att där igenfinna tydliga spår både af Makten, af dess son Rätten och af Rättens ännu ofödde eller åtminstone ännu namnlöse son. Men den mellersta generationen dominerar. Ofta märker man också »sedens sedlighet», och dess spår äro de allra äldsta i hela boken, äldre än själfva Maktens. Ty sedan Makten en gång hade vunnit sin makt kunde den bevara den blott genom att underordna sig Seden ... Men den gemensamhet i seder och åskådningssätt, som utgör den enda säkra grunden för hvarje folklig moral, är vorden en forntidsmyt; Seden som lifsnorm – så oumbärlig för de många svaga och personlighetslösa – är vorden en forntidsmyt.

Upplösning ... Kaos ...

*

Då jag tillåter mig erinra om att statsmaktens (och därmed också rättens) historiska grund är att söka i enskildas maktutveckling genom våld och list, så sker det på intet vis för att okväda eller misstänkliggöra

staten. Sådant är långt ifrån mig. Och staten har heller ingen verklig grund att känna sig sårad däraf: lika gärna kunde en enskild svensk i nutiden känna sig förolämpad af påminnelsen om att han härstammar från sjöröfvare och våldsmän. Men han känner sig så långt ifrån förolämpad däraf att han tvärtom skulle bli förtjust öfver att kunna följa sitt stamträd så långt tillbaka som till Ingjald Illråda, om det också bara vore på sidolinjen: han skulle därmed vida öfverglänsa herrarna Brahe och Bonde.

En annan sak är, att den nutida staten nästan helt har glömt sitt ursprung; och däri har den kanhända följt en klok och lycklig instinkt. Ty allt som vuxit sig stort i världen vill glömma sitt ursprung; allt, som vuxit sig stort, tycks med naturnödvändighet gripas af det Nietzscheska storhetsvansinnet att vilja vara »en första rörelse, ett af sig själft rullande hjul». Den som förstår detta, han förstår också hur det kommer sig att ingen vetenskaplig upptäckt till den grad har varit ägnad att försätta människorna i dåligt humör som den, att vi härstamma från en utdöd, med vissa aparter närbesläktad djurart.

Allt, som vuxit sig stort i världen, vill glömma sitt ursprung. Hittills åtminstone var det så. Men det synes mig stundom som om vi människor just i det fallet nu hade nått en vändpunkt: som om vi helt nyligen hade börjat känna behof af att försona oss med vårt förflutna utan att omljuga eller bortljuga det ... Det synes mig stundom, som om sinnet för redlighet vore i tilltagande. Men det är kanske ett misstag ...

*

Det regnar och regnar.

Och ingen rök stiger längre från fabrikerna på den svenska kusten.

XIX.

EN NY DAG, och solen tittar fram litet blekt mellan skyarna då och då. Flickorna plaska och skrika kring badhuset. Sensommarens starka luftspeglingar ha börjat, och då jag riktar kikaren mot den svenska kusten ser jag något som liknar en jättehög grekisk kolonnad med en smal tvärbjälke öfverst. Det är en rad pyramidpopplar utanför en herrgård: popplarna fördubblas i luftspeglingen med sin upp- och nedvända spegelbild, och den långa tvärbjälken är strandkanten som de stå på ... Den stora hvita fabrikskomplexen i Limhamn tar sig ut som det sagolikaste fépalats på en världsexposition på någon annan planet ...

Men det stiger ingen rök ur fabriksskorstenarna.

*

De fattiga och de rika ha nu ett allvarsamt samtal med hvarandra därhemma i mitt land. Det är ett krig mellan två stormakter, och jag skulle göra mig lika löjlig genom att försöka lägga mig i den saken som genom att lägga mig i ett eventuellt krig mellan Tyskland och England.

De rika vilja inte bli fattiga; och det är mänskligt. De fattiga göra sig nog i allmänhet inga illusioner om att bli rika på affären, men de vilja att de rika skola bli fattiga; och det är mänskligt. Icke synnerligt klokt; men djupt mänskligt ... Till fredsmäklare i den striden skulle det behöfvas en ny upplaga af Publius Agricola. Kan hans excellens statsministern klara den uppgiften? Eller kommer han att liksom jag dra sig för att lägga sig i ett krig mellan stormakter? Den som lefver får se. Det senare är väl dock knappt förenligt med hans ställning. Jag är privatman och ingenting alls och vistas dessutom i utlandet; han intar en helt annan ställning.

Jag hoppas att de fattiga i hvart fall ha så mycket förstånd, att de icke försöka något uppror med slagsmål på

gatorna eller med »småmord» och anjovislådor. Ty så mycket vet jag om fastheten och styrkan i mitt lands statsorganisation, att jag ungefär kan beräkna utgången af sådana försök.

Och historiens omutliga dom brännmärker som bekant obevekligt hvarje uppror, som misslyckats.

*

Ha de fattiga några verkliga ledare i striden: ledare som kunna leda och som icke blott äro tränade i den vida enklare konsten att låta sig ledas af massornas dunklaste instinkter och som med hjärtat i byxorna »leda» sin här in på vägar, som de veta vara ofarbara, men som deras här vill gå ... Ha de några sådana ledare? Men jag är litet orolig för ledningen också på de rikas sida: finns där några ledare? Några ledare, som icke blott låta sig ledas – af de besittandes dunklaste instinkter ...

Jag är, kort sagdt, litet orolig.

*

I Sverige, liksom öfverallt i världen, ha hittills de rika haft makten. Nu vilja de fattiga ta makten från de rika. Frågan är om de fattiga, när de slå sina andliga och materiella paltor tillsamman, därmed få makt nog till det, och frågan är isynnerhet om de få makt nog att förvalta makten ... Ty så är denna värld nu en gång inrättad, att Makt är det enda som kan skapa Ordning: icke en fullkomlig eller rättvis eller idealisk ordning, men dock någon slags ordning. Och en värld utan all ordning är lika outhärdlig för tanken som en värld med en fullkomlig ordning. En värld utan all ordning: en värld där en hvar röfvar och slår ihjäl efter behag och förmåga – och en värld med en fullkomlig och definitiv ordning, en värld där ingen längre vill eller vågar handla, tala eller ens tänka annorlunda än så, som flertalet anser att man bör handla och tala och tänka: bägge delarna äro outhärdliga för tanken, bägge delarna vore slutet på människornas saga. Någonstans i midten måste det rätta ligga ...

*

Det stiger ingen rök ur fabriksskorstenarna på den svenska kusten.

XX.

DET är mycket tråkigt att arbetarna i allmänhet äro socialister, tråkigt isynnerhet för de bäst begåfvade och utrustade bland dem själfva. I Sverige har annars tidigare den naturliga cirkulationen mellan samhällsklasserna varit friare och lättare än i de flesta andra europeiska länder; det har i Sverige varit lättare än i de flesta andra länder för en från naturens hand väl utrustad fattigmansson att höja sig öfver sin klass, och många sådana ha gått långt och stigit högt andligt eller världsligt. Vår odlingshistoria erbjuder otaliga exempel därpå. Men enligt klassolidaritetens heliga religion finns det intet nesligare brott än det att höja sig öfver sin klass; det är förräderi; det är den socialistiska religionens »synd mot den helige ande». Och det tycker jag är dumt. Okända och därför oberäkneliga personliga värden och insatser gå därmed förlorade för samhället. Men vi få ta socialismen som ett faktum: som en sjukdom, som samhället måste gå igenom, och som måste ha sin tid. Det är också tråkigt – isynnerhet för socialismen – att den yngsta arbetargenerationen påtagligen drifver undan i anarkistisk riktning. Ty det är början till slutet – icke för samhället eller för staten, men för socialismen.

Jag hör till dem som försöka se tingen ur olika synpunkter. Ur socialistsynpunkt skulle jag helst vilja se alla unghinkar – det är ju vårt hemtrefliga svenska ord för anarkister – hängda på en gång. Ur reaktionär högersynpunkt älskar jag unghinkarna som från himlen nedsända redskap till samhällets räddning från

socialism och liberalism. Ur liberal synpunkt älskar jag dem inte just men är inte heller rädd för dem. Och ur min egen synpunkt skulle jag vilja säga med Skriftens ord: »Saliga äro de andeligen fattiga, ty dem hörer himmelriket till»; jag skulle med stöd af detta Skriftens ord vara böjd för att rekommendera dem till en särskild hedersplats i himmelriket men samtidigt tillfoga, att jag anser dem olämpliga på jorden. Som man ser kommer min personliga synpunkt i detta speciella fall ganska nära min socialistiska synpunkt.

Men att den uppväxande arbetarungdomen är så andeligen fattig att den motståndslöst hamnar i anarkism: däri ha vi vår stora del och vårt obortvisliga ansvar. Med »vi» menar jag här samhället, staten, kort sagdt de härskande klasserna; och till dem måste jag räkna mig själf. Att den arbetargeneration, som nu är mellan femton och trettio år (de som äro äldre ha väl tröttnat att tänka på stort annat än lifsuppehället), är så andeligen fattig att den motståndslöst hamnar i anarkismen: däri ha vi vår stora del och vår stora skuld.

Det skär mig i hjärtat, när jag tänker på den undervisning som samhället består de fattigas barn. De få lära sig att läsa, skrifva och räkna; och det är naturligtvis bra. Både för dem och för samhället. Men det som de i våra folkskolor få lära sig därutöfver är inte bra. De få under namn af »biblisk historia» lära sig några af ett fjärran, främmande folks forntidssägner, och de få lära sig dem icke som roliga och sinnrika sagor, men som »historia» och sanning. Och hvad de få lära om de nödvändigaste lagarna för människors samlif, alltså om »moral», det få de lära ur en liten bok, som heter »katekesen» – en bok, hvari man verkligen kan finna vissa spår af någon stor forntida lagstiftare för människor, men spår, som äro hopplöst och outredligt insnärjda i en hel urskog af påtagliga tokerier och galenskaper. Kan det verkligen vara bra att barnen få lära sig »moral» ur en bok, som i öfrigt är full af de påtagligaste tokerier? Måste inte barnen tro, att allt hvad som står i den boken är lika mycket värdt – alltså att antingen är allting i den boken sant eller allting lögn? Ty man får inte begära af barn något historiskt-kritiskt sinne. De dummaste barnen tro, att allting i boken är riktigt och sant. Och de bli som vuxna »läsare». De något bättre begåfvade tro snarare, att det är lögn och skojarknep alltsammans. Och de bli unghinkar.

Folkskolan som den nu är – med bibliskan och katekesen som lik i lasten – är en utkläckningsanstalt för läsare och anarkister. Den var dock från början menad som en utkläckningsanstalt för medborgare. Men naturligtvis: prästerna, hvilka så länge det på något vis lät sig göra med näbbar och klor stretade emot införandet af kostnadsfri och obligatorisk skolundervisning för folkets barn, lyckades i alla fall – när vidare motstånd befanns lönlöst – få saken i sin hand. Det var, om något, att sätta bocken till trädgårdsmästare. Och de ha skött den charmant! – Då på försommaren i år en halfförryckt ung man sköt en general, som han aldrig förr hade sett – bara för att det var en general – skref en medarbetare i en liberalkonservativ tidning en artikel, hvari han antydde ett mystiskt inre samband mellan denna gärning och min gamla roman »Doktor Glas». Men sambandet mellan denna gärning och den uppfostran som staten bestått gärningsmannen synes mig betydligt intimare och till gengäld mindre mystiskt. Låt oss tänka oss en ung pojke, som inte hör till de allra dummaste men inte heller till de allra bäst begåfvade: hvad skall han, då han från en vanlig svensk folkskola kommer ut i lifvet, egentligen tänka om staten och samhället och allt dithörande? Hvad annat kan han från sin ståndpunkt tänka och tro, än att samhället-staten med kyrka och skola och alla dess öfriga organ – ty i den åldern tar man saker och ting summariskt – är en uppfinning af några förslagna skojare, som blott därutinnan icke ha varit förslagna nog, att de ha litat för mycket på folkets dumhet.

Det kan inte nekas: folkundervisningen, som den nu är, har verkligen en otäck bismak af en de styrande klassernas komplott för att »holla folket i mörker». Man tycker sig bakom det hela höra som en liten andehviskning: kunskap är makt, isynnerhet om man behåller den för sig själf ... Jag menar naturligtvis inte att man skall försöka göra de små barnen förtroliga med den religionshistoriska vetenskapens nyaste resultat. Men om man blott med ett bredt streck kunde stryka bort ur undervisningen allt det, som barnens lärare – alltså folkskolelärarna – själfva i allmänhet icke tro på och som de blott för det fattiga brödets skull under stor pina och mången gång under bitter samvetsnöd nödgas plugga i barnen – därmed vore redan mycket

vunnet.

Visserligen få äfven bättre mans barn i småbarnsåldern lära sig en smula bibliska och katekes. Men de få senare lära sig så mycket annat, som ställer bibliskan och katekesen i en underlig dager. Deras skoltid är cirka fyra år längre än folkskolebarnens; och det är blott de allra dummaste bland bättre mans barn som icke mot slutet af sin skoltid ha lärt sig förstå, att det där med kristendomen inte är så allvarsamt menadt ... Att det kan ses från flera sidor ... Att det bland annat kan ses historiskt ...

Men på folkskolans stadium kunna barnen icke gärna vare sig direkt eller än mindre, som på det högre stadiet, underförstådt lära sig att se kristendomen historiskt. Därför vore det bäst att göra folkskolan konfessionslös. Man har nyligen lyckats befria bättre mans barns undervisning i Sverige från det värsta prästerliga inflytandet. Men det är långt angelägnare att befria folkundervisningen därifrån. För dem, som på allvar vilja bekämpa anarkismen och icke blott med förtjusning begagna hvarje litet unghinkenummer som förevändning att skälla ut liberalism och socialism, finns det ingen aktuellare politisk sak än denna. Det kan dock omöjligt vara till gagn för staten, att den smula auktoritet staten ännu möjligen har lånas ut åt obehöriga: åt dem som genom utvecklingens gång blifvit obehöriga. En folkundervisning, som ger staten sken af att vara en bedragare, kan omöjligt vara till gagn för staten.

Jag har ofta undrat, om inte statsmaktens utöfvare och närmaste män möjligen ha försett sig på och förälskat sig i en viss sida af kristendomen: dess passivitet i politiska ting. »Gifven kejsaren hvad kejsaren tillhör.» – »Varen öfverheten underdåniga, ty all öfverhet är af Gud.» – Dessa ord sade Jesus (om han öfverhufvud har sagt dem är omöjligt att veta, man har därvid blott de dunkla traditioner att hålla sig till som tala genom evangelierna) om en för hans folk främmande, nationellt och religiöst fientlig öfverhet: Rom. Och om han likväl sade så, så var det emedan han trodde att himmelriket var nära och att den onda och gudlösa öfverheten mycket snart skulle komma att stekas i helvetet.

Att hålla till godo med hvilken öfverhet som helst: det är otvifvelaktigt sann kristendom. Men det strider, om något, mot svenskarnas politiska traditioner; sju à nio århundradens kristendom har ännu inte kunnat få dem därhän, vill jag hoppas. Från den kärfve bergsmannen Engelbrekt till den charmante valsören Adlercreutz går en traditionens tråd, som är hopplöst okristlig men så mycket mera svensk.

Statsmaktens män bedra sig, om de tro att det tjänar någonting till att lära barnen i skolan, att öfverheten är af Gud. Sådan smörja kan man nu för tiden inte ens få skolbarn att tro. Och de handla i hvarje fall mycket inkonsekvent då de samtidigt lära barnen – svensk historia ...

Men det hämnar sig alltid att dyrka främmande gudar och importerade, oäkta ideal. Den som det gör – och det är hvad staten sedan länge gjort och gör – mister allt inre sammanhang. Hur länge skall staten ännu försöka spela kristen – spela sin egen diametrala motsats?

*

Att hålla till godo med hvilken öfverhet som helst: det är otvifvelaktigt sann kristendom. Ur denna synpunkt är den nuvarande svenska statsministerns varma intresse för kristendomen utomordentligt lättbegripligt.

*

Att plädera för katekesens afförande från skolundervisningen kan inte just räknas till de mest revolutionära tilltagen. Likväl tycker jag mig höra en kör af ängsliga och räddhågade stämma i den gamla visan: hvad skall man sätta i stället?... Det skulle förvåna mig, i parentes sagdt, om inte någon af dessa ängsliga också var tillstädes, när mördaren Nordlunds hufvud afhöggs, och frågade: hvad skall man sätta i stället? ... Man skall naturligtvis noga akta sig för att sätta något i stället för katekesen. Hvad skulle det för resten vara? En

»lärobok i moral»? Nonsens. Jag läste för några år sedan igenom några af den franska statens små skolböcker i moral: fullkomliga handböcker i pjoller ... Moralen befinner sig i ständigt vardande och vissnande, och den smula moralhusgeråd som ett folk, trots det växande svalget mellan skilda samhällsklasser, måste ha gemensamt för att ännu vara ett folk: det lär man sig inte ur en lärobok. Barnen ha för öfrigt en obehaglig vana att ständigt fråga »hvarför?» Och moralens »hvarför» och »därför» äro frågor som de klokaste hufvud i världen icke kunna besvara eller som de besvara högst olika. Att härleda moralen från de två stentaflorna på Sinaï berg går inte längre, och försöken att finna en annan grundval ha ännu icke ledt till något definitivt och allmänt erkändt resultat ... De moraliska frågorna äro alltjämt tacksamma ämnen både för lärda studier och för en olärds ensamma grubblerier, men de lämpa sig icke till diskussionsämnen för barn.

Och jag kan svårligen tänka mig någon »lärobok i moral» som icke efter kort tid skulle visa sig vara ett lika tacksamt föremål för barnens skämtlynne som katekesen.

*

Det är lätt att reformera på papperet; den konsten kunna många. Verkligheten har olyckligtvis en annan uppsyn. Och det drar nog rätt långt ut på tiden med reformeringen af folkskolan ...

Att det både i andra kammaren och bland dess valmän finns en pluralitet för en rätt grundlig reformation af folkskolan kan betraktas som tämligen säkert. Men vi ha också en första kammare med en mängd äldre herrar, som visserligen för sin privata del sätta pengar och god mat vida öfver kristendom och katekes, men som icke desto mindre hålla styft på kristendomen och katekesen: »för folkets skull», som de självfva säga och i många fall naivt och uppriktigt tro – för att »holla folket i mörker», som andra säga och lika naivt och uppriktigt tro. Men det är inte det värsta. Det värsta motståndet är att vänta från folket själft: från de delar af folket, som ännu icke gjort synnerligt bruk af sin i folkskolan förvärfvade läskunnighet och som bebo de mörkaste landsorterna, Småland, Västergötland, Bohuslän ... Olyckan är (i detta fall är det en olycka, i de flesta andra fall är det alls ingen olycka ...) att »folket» marscherar i ojämn takt; att det därför blir stora luckor i leden – luckor på ett århundrade eller ett par ... Smålandsbönderna blotade till asarna i godt och väl ett århundrade efter att det icke längre var chic i de omgifvande landskapen. Och enligt en religionsstatistisk uppgift, som jag för några år sedan såg i en tidning, är i nutiden nattvardsprocenten i Småland (jag vill minnas att uppgiften särskildt gällde Kalmar stift) den högsta i Sverige. För den som erinrar sig, att den kristna nattvarden är ett sista rudiment af forntidsreligionernas människooffer, har denna torra statistiska uppgift ett visst intresse. Det gick långsamt att få kristendomen att gå ned i smålandsböndernas hedniska hjärtan; men nu är det en gång gjordt, och nu sitter den där. Och om en ny Gustaf Vasa stege upp och ville ändra något i religionen i Småland, finge han kanske göra sig beredd på ett nytt Dackeuppror.

Men ett Dackeuppror vilja vi ju helst undvika. Och smålandsböndernas syn på den här saken har vissa rättsgrunder för sig. Det kan inte vara rätt, att smålandsböndernas barn till deras föräldrars och målsmäns sorg och harm beröfvas katekesen bara för att stockholmarna och några andra gudlösa svenskar vilja kasta den på dynghögen. Men det kan inte heller vara rätt att Stockholms och några andra gudlösa landsändars barn skola plugga katekes och bibliska till sina föräldrars harm och ovilja, bara för att smålänningarna och några andra äro litet på efterkälken. Intetdera kan kallas rätt eller godt. Och det är inte så lätt att här se någon farbar väg.

Men det finns utvägar ur nästan alla svårigheter här i världen, och det finns kanske också en utväg här.

Vi ha nyligen i Sverige infört proportionellt valsätt till riksdagen. Därom kan sägas och har sagts åtskilligt både för och mot. Men nu är det alltså infördt; och eftersom vi nu en gång ha det, skulle jag vilja föreslå att tillämpa det på ett nytt område.

I politiskt hänseende är Sverige som bekant för närvarande deladt i tre partier: höger, vänster och socialdemokrater. Ur religionssynpunkt kan vårt folk likaledes rubriceras, i stort sedt och med bortseende från nyanser, i tre partier (som alldeles icke sammanfalla med de politiska). De tre religiösa partier, hvari det svenska folket för närvarande är splittradt, torde kunna karaktäriseras ungefär så:

A. Gammaltroende kristna: de som tro på hvart ord i bibeln, på djäfvulen och helvetet och den idisslande haren och jungfru Marias jungfrudom, hela inventariet kort sagdt. Det skulle vara af stort intresse att genom en folkomröstning söka utröna detta partis verkliga styrka. För närvarande har det ensamt makten öfver religionsundervisningen i alla svenska folkskolor.

B. Nykristna: de som icke tro på allt som står i bibeln, men bara på det som faller dem i smaken. De tro inte på djäfvulen och helvetet, ty de tycka inte om dem. Men de äro i regeln nära att spricka af högaktning för den kristna moralen – förmodligen tro de att denna moral bara går ut på att man skall vara snäll och hygglig, och det skall man naturligtvis vara ... Det är omöjligt att gissa något om partiets numerär. Men vid en eventuell folkomröstning rörande religionen är det troligt att den stora massan af religiöst likgiltiga skulle sluta sig till detta parti och därmed komma dess numerär att svälla högst ansenligt.

C. Okristna. De falla i två hufvudgrupper. Den första, som nästan uteslutande tillhör öfverklassen, har låtit sin lifsåskådning bestämmas af sin naturvetenskapliga och historiska bildning och därigenom förts milsvidt bort från kristendomen. Den andra gruppen, till numerären många gånger större, sammanfaller på ett ungefär med den socialistiska arbetarbefolkningen. Denna grupp är närmast böjd för att betrakta kristendomen som lögn och bedrägeri – hvad den för resten i själfva verket är på god väg att bli: ty visserligen var icke prästlögnen religionernas vagga, men att den är deras ålderdoms krycka, det kan snart hvart barn se.

Jag tillåter mig nu för ett ögonblick den optimismen att tänka mig, att det möjligen kunde gå upp för ett flertal inom riksdagens bägge kamrar, att det nuvarande tillståndet med religionsundervisningen i folkskolan är komprometterande för staten, att det är ägnadt att utsätta staten för löje och förakt och därmed för fara. Att det alltså inom riksdagens bägge kamrar finns ett flertal för en rätt grundlig reformation af folkskolan men att samtidigt enighet omöjligt kan uppnås rörande grundvalen för en sådan reformation. Då har jag ett litet förslag.

Det har hittills gällt som ett axiom, att all folkuppfostran bör och måste hvila på en enhetlig, för hela folket gemensam grundval. Men detta axiom är icke något axiom utan blott en reminiscens från de längst försvunna tider då svenskarna voro ett i religiös tro enhälligt och enhetligt folk. Då var det naturligtvis ett axiom: nu är det det icke längre.

Mitt förslag är detta: riksdagen beslutar en allmän folkomröstning för att utröna befolkningens religiösa ståndpunkter. Det kan på förhand fastslås att svenska folket i religiöst hänseende sönderfaller i de tre stora hufvudpartier, som jag nyss skissartadt har karaktäriserat; mellan dessa tre ståndpunkter skall omröstningen stå. Men om h. exc. statsministern möjligen skulle vilja föreslå att den bör omfatta ännu en fjärde ståndpunkt: politiska kristna – så mycket gärna ... Omröstningen försiggår länsvis; och dess resultat skall vara proportionellt bestämmande för de grunder hvarpå den nya folkskoleundervisningen skall byggas. Om t. ex. i ett län omröstningens resultat ger vid handen, att af länets befolkning 40% äro gammalkristna, 30% nykristna och 30% okristna, så skall det i det länet finnas gammalkristna folkskolor, tillräckliga för fyrtio procent af länets skolbarn, nykristna för trettio procent och okristna för trettio procent. Och föräldrarna berättigas naturligtvis att välja skola för sina barn. Detta blott som ett exempel. Omröstningen blir gifvetvis på samma gång en ledning vid bedömandet af frågan till hvilka orter de nykristna och okristna skolorna hufvudsakligen böra förläggas. Och omröstningen bör lämpligen upprepas t. ex. hvart femte år.

Jag ser, uppriktigt sagt, ingen annan väg än denna – intet annat sätt att undgå den absurditeten, att Stockholmsbarnen uppfostras i Smålandsböndernas religion eller vice versa. Men ett bör enligt statsmakternas bestämda beslut och stränga föreskrift vara gemensamt för alla tre skoltyperna: i alla svenska skolor böra barnen läras den vidsträcktaste fördragsamhet i religiösa ting. Ty vi ha nu nått den grad af splittring och mångfaldighet i religiöst hänseende, på hvilken fördragsamhet knappt längre är en dygd men en enkel nödvändighet.

Men äfven utan direkt sikte på skolfrågan skulle en allmän folkomröstning för utrönande af svenskarnas nuvarande religiösa ståndpunkter vara af stort intresse. Därom synes det mig att man från alla sidor borde kunna komma öfverens.

XXI.

DET STIGER alltjämt ingen rök ur fabrikerna på den svenska kusten.

Det lider mot höst. De vackra sommardagarna äro förbi – de ha för resten inte varit många i år. Det regnar och blåser. Det regnar och regnar, och det blåser från alla tänkbara håll, i dag från öster, i morgon från väster; klockan tolf från söder och klockan sex från norr.

Sommargästerna fly in till staden. Jag är ensam gäst på hotellet sedan ett par dar. Hvarför är jag ensam här? Vet inte ...

Också min vår och sommar ha förrunnit i ilsnabb fart, och hvad jag ännu har att vänta i mitt lif är en blåsig och regnig höst och en mycket kall vinter. Men det är naturens gång och ordning och ingenting att klaga öfver.

Om jag ännu har något att vänta.

Jag stod nyss nere på stranden – i skymningen – och matade en flock gäss, som jag gör nästan hvar kväll. Gässen ha nu på eftersommaren börjat hålla sig nere vid strandkanten, där ankorna förut voro herrar på täppan; och ofta gå de ut i sjön och simma långt ut, men komma dock alltid igen. På försommaren och högsommaren höllo de alltid till på gatorna och gräsplanerna uppe i byn och skydde hafvet som pesten. Men nu mot hösten söka de sjön. Är det ett dunkelt minne från vildgåstillvaron som drifver dem?

Jag stod och matade gässen. Plötsligt märkte jag att en gammal man hade kommit någonstans ur skymningen och stod tätt bredvid mig. Han mumlade något som jag icke förstod. Jag frågade hvad han sade. Men han förstod inte min fråga. Jag erinrade mig att Kristian IV på sin tid hade befolkat Amager med importerade holländare och att de äldsta här på ön ännu tala ett språk som mera lär likna holländska än danska. Men då den gamle mannen icke kunde göra sig förstådd med ord, räckte han fram handen. Det är ett internationellt språk; ett slags esperanto. Han fick en slant och försvann i skymningen.

Nu är det natt och jag sitter vid en tänd lampa och stirrar på ett hvitt papper. Jag orkar inte tänka i kväll. Hvad skall jag då skrifva på det hvita papperet?

Hvad skall jag skrifva?

Jag är så rädd att af ovarsamhet komma att skrifva något skadligt och dåligt, att det tror ingen ... Jag tar aldrig min penna i handen utan att erinra mig ett gammalt judiskt ordspråk: »den vise gömmer sin kunskap, men den dåraktiges mun är som en öfverhängande olycka.»

Hvad skall jag skrifva? Ty det är ju mitt yrke att skrifva svarta bokstäfver på ett hvitt papper.

Jag kommer att tänka på den gamle fattige mannen där nere på stranden i skymningen. Och det rinner mig i minnet en gammal dikt ur vår fattiga svenska medeltidspoesi. Och eftersom jag i kväll inte orkar tänka och inte har något af mig själf att skrifva ned, åtminstone ingenting som jag anser nödvändigt och nyttigt att skrifva ned, så skrifver jag ned denna dikt af okänd och glömd författare:

GAMBLE MAN.

Gamble man, han liknas
vid barkelösa ek.
Alle sine grener
fäller hon från sig.
Hon ruttnar i rot,
hon faller neder i topp.
Gamble mannen faller af,
then unge wexer opp.

Fattigdom och Sjukdom,
the ginge sig om by.
Mötte dem Sorg åt kvällen,
så voro de systrar try.
De lade sitt möte
vid gamble mansens dörr.
Herre Gud nåde then gamble man,
som där bor innan för.

Gamble mannen stryker
gråskallan sin.
Ålderdomen frestar
fränderna sin.
Fränder haffwuer han många,
wenner haffwuer han få.
Nåde honom Gud Fader i himmelrik,
som där skall lita oppå.

Gamble mansens näsa
böjes nidh som qvist till jord.
Werden är så svikfull
som isen, ligger på flod.
Han bräker och brakar,
han brister och sjunker i grund.
Så går enom gamble man,
som lefver en långan stund.

Döden han liknas
vid jägare fro,
han slepper uth sina rackor,
han biter en rå.
Han biter väl ena,
han biter väl två,
han biter väl alla de diur,
som äro, både stora och små.

____

XXII.
(KORN ÅT SMÅ FÅGLAR.)

EN GÅNG sade också jag: credo quia absurdum; också jag fann det en gång djupsinnigt och skönt att tro på trots af förnuftet – att alltså tro på en Gud, som har förlänat oss med sinnen och förnuft bara för att lura oss ...

*

Människorna begagna Gud till att pryda sig med: låt dem det! Till att ställa sig på ett »högre» plan än andra stackare, som icke ha någon Gud: låt dem det! De säga: »jag är i tjänst hos en hög herre; hvem tjänar du? Ingen – ? Stackare, går du utan plats?»

Äro då människorna hundar? Ty sådan är hundens religion: »man måste ha en herre.»

*

Om man får tro de heliga skrifterna, synes Gud två gånger ha ångrat att han skapade världen. Första gången sände han syndafloden. Men då den var öfver, lofvade han lättsinnigt nog att aldrig göra om det, och när han nästa gång ångrade skapelsen måste han alltså finna på något annat. Då sände han sin son till världen för att lära människorna hata och förakta faderns skapelse: världen.

*

Om det finns ett lif efter detta – nåväl, låt det då komma som en liten öfverraskning. Jag tycker det är dålig smak att beröfva en sådan öfverraskning dess bouquet genom att trumpeta ut den på förhand.

*

På en kyrkogård på Fyen kan man läsa följande inskrift på en gammal grafsten:

Her hviler Johan Syverod.
O Herre, vær imod ham god,
som han Dig vilde være,
hvis Du var Johan Syverod
og han Dig, Herre kære!

*

Idealmänniskan.

För en god luthersk familjefader kan Jesus omöjligt vara idealmänniska redan af den grund att han var ungkarl.

Och hur kan han vara idealmänniska för de rika – han var ju en fattig stackare! Och han anvisade de rika plats i helvetet. Det var nu visserligen naturligt nog, eftersom han var fattig; men hur det kan kvalificera honom till idealmänniska för de rika, det begriper man inte strax ...

Och hur i all världen kan han vara idealmänniska för en mängd moderna kvinnor: han var ju af mankön!

*

Jag kan inte nog varmt och innerligt rekommendera evangelierna i de troendes åtanke. Läs dem, mina bröder och systrar, och tänk på hvad ni läser! Kanske skola ni därvid göra den upptäckten – bland andra – att Jesus aldrig har sagt ett ord till förmån för kyrka och präster; att han öfver hufvud aldrig har instiftat någon kult. Kult, kyrka, präster: allt sådant är arf från judendom och hedendom och har intet med kristendom att skaffa.

Till och med en sådan liten detalj som den biskopliga krumstafven är ett arf från hedendomen: på romerska reliefer bära redan augurerna denna samma krumstaf. Då var den sannolikt ett trolleritillbehör. Nu föreställer den en herdestaf. Men om man inte är ett mycket stort och mycket hvitt får, känner man nog igen trollstafven ändå ...

*

Vitalis Norström anser att förmånen af en religiös syn på tingen (det är han själf som i denna förbindelse begagnar ordet »förmån», det är icke något krasst gyckel af mig ...) »i allra sista hand kan betecknas som en nåd». Därom vill jag inte disputera, ty den saken förstår jag mig inte på. Men det skulle roa mig att höra om Vitalis Norström kan nämna någon enda andlig eller världslig, inre eller yttre förmån som icke är en »nåd». Hvad är styrka, hälsa, skönhet, gladt och tappert lynne, jämvikt, tankeklarhet, geni, talang, godt hufvud, »god» karaktär, »god» vilja, stark vilja, makt att vara »sitt ödes herre» – hvad är allt detta annat än »nåd», eller på världsligt språk »gåfvor» af Gud, naturen, ödet, hur man nu vill kalla det ... Också det att höra till »de rättänkande»: till dem som tänka så som hyggligt folk i allmänhet tänker – hvad annat är det än en »nåd», om också icke någon synnerligt sällsynt; en nåd, som enligt all erfarenhet flödar rikast öfver dem som bo någorlunda på solsidan i världen, medan den däremot duggar mycket sparsamt öfver dem som bo i gårdskyffen mellan afträden och soptunnor ...

*

»Den som mäter människovärdet med något annat mått än pliktuppfyllelsens, gör det beroende af naturens utrustning och tillfällighetens spel.» Dessa visa ord uttalas af Sveriges mest ansedde filosof – »Tankelinier» sid. 257. –Ja visst: att vilja göra människovärdet i minsta mån beroende af naturens utrustning: det måste ju vara en dödssynd, om något!

Men beklagligtvis glömmer filosofen att anföra något konkret exempel på en pliktuppfyllelse, som är oberoende af – naturens utrustning.

*

Den fria viljan. – Om du hör en man säga: man kan det man vill – och han annars ser någorlunda vederhäftig ut – så kan du lugnt dra den slutsatsen, att han inte vill stort annat eller mera än han kan. – Hvad man kallar en välorganiserad natur.

*

Hos djuren äro »vilja» och »kunna» nästan identiska. Mellan oxens vilja att idissla och hans förmåga att idissla är skillnaden hårfin.

*

Det är tur att det inte finns någon objektiv och allmänt erkänd måttstock för människovärdet; det är det som gör att människorna alls kunna stå ut med hvarandra – och med sig själfva.

*

Jag försöker tänka mig ett samhälle, där man lyckats införa en gemensam, af alla erkänd måttstock för människovärdet och där man med omutlig rättrådighet har numrerat individerna i rangordning enligt denna måttstock: är det någon som vill vara med? – Den socialistiska drömmen om »ekonomisk rättvisa» leder, därest man för den ut i dess yttersta konsekvens (jag anmärker i förbigående att ingen samhällsteori och intet politiskt program tål sina egna yttersta konsekvenser ...) till ett samhälle, där hvarje medborgares människovärde bör kunna exakt afläsas af hans årsinkomst. Det är inte så roligt att vara fattig som det nu är – hur skulle det bli då?

Som det nu är, då mången bra karl har knappt om brödet, medan biskopen i Lund har trettitusen om året, en världsberömd tenor flera hundra tusen och de största skojarna i Amerika många millioner om året – som det nu är, är det åtminstone påtagligt att det inte finns något intimare samband mellan årsinkomsten och människovärdet; och medvetandet därom är för mången det enda som gör det möjligt att härda ut under blygsamma och bekymmerfulla villkor. Jag skall för min del mycket undanbedja mig »ekonomisk rättvisa».

*

Pliktuppfyllelsen: det är naturligtvis en måttstock för människovärdet. Det är principalens måttstock för de underordnades människovärde; det är pedagogens synpunkt på skolpojkarnas, det är statsmaktens synpunkt på undersåtarnas. Men att den skulle vara den enda måttstocken för människovärde – nå, det tror nog inte heller Vitalis Norström ... Ty om så vore, kunde han själf riskera att i fråga om människovärde komma i rangklass med en mängd gamla plikttrogna fanjunkare och postvaktmästare. Och om han i kristlig ödmjukhet svarar, att det har han alls ingenting emot, så – tror jag honom inte.

Snarare tror jag, att han känner sitt människovärdes yttersta grund i – »naturens utrustning». Därtill har han utom all fråga goda skäl.

*

Mången härdar ut med lifvet blott emedan det icke finns någon allmänt erkänd måttstock för människovärde; emedan han tvärtom har tillfälle att döma sitt människovärde efter hemliga papper.

*

A propos biskopen i Lund: den tanklösa hopen undrar ofta hvad en biskop egentligen gör för nytta. Nytta och nytta! Som om det inte funnes något högre! Ingen lär vilja bestrida, att en barnmorska är en långt nyttigare samhällsmedlem än en biskop. Men jag hade en gång en gammal tant (nu är hon död för många, många år sen) hvars lifs skönaste minne var, att hon en gång i sin ungdom hade träffat en biskop på en bjudning, och att biskopen hade talat med henne. Det var inte Tegnér eller Wallin; det var en helt vanlig biskop; men dock en biskop. Man skulle bara ha försökt att bjuda henne på en barnmorska i stället ...

*

Biskoparna höra (numera) till ornamentiken i samhällsbyggnaden.

Och hvart hör jag? Det har jag ofta undrat öfver. Hör jag kanske också till ornamentiken, liksom biskoparna ...?

Hm. Man kan också gå för långt i blygsamhet.

*

Vitalis Norström hör till dem som nödvändigt vilja se en mening i tingen. Det är en mycket farlig sjukdom, ty den fördärfvar alldeles patientens humör. Den som är anfäktad af den åkomman kan ju inte ens öppna en

tidning utan att utsätta sig för de fruktansvärdaste själslidanden. Jag såg häromdagen i en Köpenhamnstidning följande annons: »Intelligent ung Mand önsker at spille i Lotteriet sammen med korpulent Dame.» – En hård nöt att knäcka för den som söker en mening i tingen ...

*

Samma slags människor, som skrifva i tidningarna att staten är grundad på familjen, bruka också finna ett nöje i att förklara, att samhället är grundadt på vissa principer. Och publiken lyssnar med andakt.

Men samhället är lyckligtvis icke grundadt på något så osäkert och flytande och föränderligt som »principer». Samhället är grundadt på fakta: först och främst på ett zoologiskt faktum, nämligen det att människan är ett hjorddjur och sällskapsdjur och blott i undantagsfall det »solitära rofdjur» som Nietzsche drömde om ... Människorna började bilda samhällen långt innan de började tänka: det torde vara den naturliga förklaringen till att deras samhällen och stater icke just äro byggda efter logikens strängaste regler. Det torde därmed också vara den naturliga förklaringen till det svalj mellan »teori» och »praktik» som öfverallt kännetecknar det politiska lifvet i så mycket högre grad än andra lifssfärer.

»Principerna» kommo efteråt. I hälarna på hvarje mera genomgripande faktisk förändring i samhället följer osvikligt en ny bunke principer, som troskyldigt mena sig vara de pelare, på hvilka byggnaden är uppförd, medan sanningen är att de äro instuckna efteråt.

»Principerna» äro det teoretiska försvaret för det faktiska, sedan det segrat. Och det försvaret kommer naturligtvis alltid efteråt. Och det blir med naturnödvändighet som mest högröstadt i tider, då det faktiska, som en gång för länge sedan segrade, ser sig hotadt af något nytt faktiskt ...

*

Att villfarelse och lögn höra till det oumbärligaste husgerådet i människobarnens lif: därom finns intet tvifvel. Att människorna icke kunna tåla sanningen annat än i mycket små droppar: därom finns intet tvifvel.

Och om jag någon gång i mitt lif skulle råka ut för ett tryckfrihetsåtal (jag tänker naturligtvis därvid icke på denna lilla oskyldiga bok men på en bok som jag kanske någon gång i framtiden kan komma att skrifva) och om jag därunder finge höra allmänna åklagaren enkelt och uppriktigt motivera sitt ansvarsyrkande med att sanningen är skadlig och olämplig – då skulle jag ångra mig och bättra mig och aldrig mera tala sanning.

*

Så lyder en gammal finsk sägen: den som ser Jumalas ansikte måste dö.

*

Lifvets yttersta konsekvens är döden. Därför finns det intet, som lifvet hatar och fruktar och afskyr så, som konsekvens.

Därför finns det intet som människorna hata, frukta, afsky, förfölja och håna såsom konsekvens. Intet, hvaraf de i den grad känna sig förnärmade, ängsliga, oroliga, sjuka och förvirrade – som af konsekvens ... Det finns intet hvaraf de känna sig mera störda och förstörda.

Därför äro deras statsförfattningar liksom deras religioner ett kaos af motsägelser. Ett ogenomträngligt snår af tokerier och en vild urskog af galenskaper. Och lycklig prisar jag den, som är galen efter tidens och ortens sed – icke efter gångna eller ofödda tiders eller främmande orters sed. Och ve den, som icke är galen alls!

Men ett sådant mänsklighetens utskum finns inte.

*

Erotikon. – Framlidna statsrådet C. von Friesen skref en gång i sin ungdom om Regnards komedier, att de »sakna den sedliga grundval, som behöfs för att framkalla ett riktigt godt skratt». Den sedliga grundval, som i Carl von Friesens ungdom var nödvändig för att narra honom att skratta, besitter Erotikon utan tvifvel. Men frågan är om det räcker ...

Dock, därom behöfver den dystre skämtaren (jag menar Hallström, inte Friesen) nog inte bekymra sig. Ty en bok som Erotikon är som skapad att draga öfver sig stora lass af oäkta och ouppriktigt beröm.

*

Den sanna kvinnan. – Efter slaget vid Weissenburg hotade det att uppstå oro i Paris. Men kejsarinnan Eugenie, som i Napoleon III:s frånvaro förde regeringen, lät uppslå en proklamation i gathörnen, i hvilken stod:

»I han intet att frukta. Jag är ju midt ibland er.»

*

Hvad världen ändå i grunden förändras långsamt, långsamt. Jag tänker nu på förhållandet mellan man och kvinna. Det börjar med kärlek och fortsätter med äktenskap och slutar med ...

Slå upp i Iliadens fjortonde kapitel. Du kan där läsa, att redan förhållandet mellan Zevs och Hera hade börjat med att de älskade hvarandra »i hemlighet och utan föräldrarnas vetskap». Och det utvecklade sig senare till prototypen för alla olyckliga äktenskap på jorden, ett fullkomligt Strindbergskt äktenskap med svartsjuka och gräl och gnat i oändlighet ...

Tant l'écheveau du temps lentement se dévide.
(Så långsamt vindas upp, o Tid, din härfvas trådar.)

*

En kvinna. – Hon föddes till en pröfvosten för mäns hjärtan och till en domarinna öfver deras kärlek.

Hon var solskenet och stormen i några mäns lif.

Hvad: några? Alltså mer än en? Alltså en dålig kvinna, kort sagdt ...

*

Lifvets mening. Hvad är det för ett storhetsvansinne som har gripit människornas barn: att de nödvändigt vilja att deras lif skall ha en särskild mening, en annan mening än lifvet självt? En annan mening än blommans, trädets eller djurets lif? En därifrån artskild mening? – Det är den gamla historien: allt, som vuxit sig stort i världen, vill glömma sitt ursprung.

Lifvets mening: det torde hända, att lifvets mening helt enkelt är att lefva och sedan dö. Men om det för en gångs skull må tillåtas äfven mig att efter Vitalis Norströms och andra filosofers föredöme »omedelbart fatta» en sanning, som icke kan bevisas, så är det denna: att om lifvet har en »mening», så är det spilld möda att försöka fånga den i ord. För visso, till en förnuftig formel som sammanfattar lifvets lagar – till en förklaring af självfva lifvet – kan hvarken naturvetenskap eller filosofi eller religion nå, och bakom allt lif döljer sig mysteriet.

Att söka lifvets mening utanför lifvet självt: det är en bankruttförklaring. Men en sådan bankruttförklaring

har ingen någon rätt att afge annat än för sin personliga del. Ingen har därvidlag fullmakt att tala på »Lifvets» vägnar.

... Men människolifvet är kort, och snart, mycket snart måste man dö.

Människan intar den särställningen bland de lefvande varelserna på jorden, att hon ensam bland dem alla kan tänka både tillbaka och framåt i tiden; att hon ensam bland dem alla vet, att hon är född och att hon skall dö. Djuret vet blott att det är. – Däraf den dödsfruktan, som präglar människornas lif så mycket starkare än de andra djurens. Och däraf – odödlighetskrafvet och odödlighetstron.

Men i alla fall: präglas verkligen människolifvet så starkt, som det påstås af kristna och andra pessimister, af denna dödsfruktan? Jag kan inte se det. Jag ser tvärtom dagligen människor riskera lifvet för drömmar och chimärer eller för ingenting, bara af kärlek till faran. Och hur många svenska bonddrängar riskera inte hvarje lördagsafton sina unga lif af kärlek till brännvin och flickor? Är det kanske deras odödlighetstro som ger dem mod därtill ...?

Det rinner mig i minnet ett gammalt ord af Spinoza: »Det som en fri man fruktar minst af allt är döden.» Det är väl tjugu år sedan jag först läste dessa ord, men jag minns dem ännu, ty jag blef strax slagen af deras påtagliga sanning. Det är på intet vis min mening att skryta med något särskildt dödsföraktande mod: inför omedelbar lifsfara har naturligtvis jag, liksom alla andra lefvande varelser, några gånger – under någon bråkdel af en sekund – genomisats af dödsskräcken. Men annars ... Jag vet inte om jag är »en fri man», men jag vet, att mitt lif har förgiftats af hundra små tarfliga och eländiga bekymmer men att det aldrig för en dag eller en timme eller ens en minut har förgiftats af tanken på döden. – Hvarför? Kanske därför att jag är ett ovanligt tanklöst flarn på lifvets våg? Låt gå! Gärna för mig ... Om man vill betrakta mig som ett tanklösare flarn på lifvets våg än t. ex. hr kyrkoherden i S:t Oscar, så gärna för mig ... Det hjälper mig blott att klarare minnas min frändskap med blomman och trädet och djuret. Det minner mig om mitt ursprung och räddar mig från storhetsvansinne – en åkomma som alltid hänger hotande öfver den, som lefver mycket ensam.

Kunna veta att man är en dödlig och likväl lefva så, som om man aldrig skulle dö; kunna slösa med hälsa och tid och kraft; kunna ge sig tålamod och ro fast man vet, att sagan kan vara slut när som helst – det är, när allt kommer omkring, kanske dock åtminstone en sida af »lifvets mening».

Men vi veta, uppriktigt sagdt, för litet om lifvet för att alls kunna yttra oss om lifvets mening. Att tala om »lifvets mening» och att skälla ut lifvet som »meningslöst»: bägge delarna är – meningslöst.

*

Godt och ondt. – Det är sorgligt, förfärande sorgligt hur mycket man glömmer med åren. Som barn visste jag så mycket om godt och ondt, som jag senare har glömt. Som barn visste jag så säkert som att två gånger två var fyra, att kisse var snäll, när han tog råttor, men stygg, när han kom spatserande med en liten fågel i munnen. Den åsikten var för öfrigt allmän i min barndom. Jag minns en sommar då vi bodde på landet; en söndag voro vi bjudna på middag i prästgården. Bordet var dukadt i trädgården. Plötsligt får kyrkoherden – han var en ärans man och ingen modern teolog – syn på den svart- och hvitfläckiga katten Jakob, som helt lugnt och stilla kommer tassande med en liten bofink i munnen. Som en rasande for herr kyrkoherden upp och började jaga katten genom hela trädgården för att piska in dygd och moral i hans syndiga päls. Och under tiden stod anksteken på bordet och kallnade.

Då han med oförrättadt ärende kom tillbaka – katten hade sprungit upp i ett träd – sade han:

– Jag ber er verkligen ursäkta mig, mina vänner, men jag är så häftig; och det upprör mig i mitt innersta när jag ser en katt sätta sina rofdjurständer i en liten oskyldig fågel. Ge mig nu en bit anka, lilla mor!

———

XXIII.

NEJ, det börjar bli för ödsligt här ute. Höstblåsten hviner i knutarna, och inga unga kvinnor, hvarken i zebrarandiga baddräkter eller i egen oskuldsdräkt, plaska längre omkring i vattnet vid badhuset. Gässen äro väl lika matsnåla och ilskna som alltid och slåss med dödsföraktande tapperhet om den majs jag kastar åt dem; men jag är trött på dem. Jag längtar in till staden.

Att packa ihop det, som jag kallar mitt, är gjordt på mindre än en kvart.

Farväl, Dragör! Jag kommer kanske igen en vackrare sommar. Jag kommer kanske igen – om inte förr så i nästa tillvaro, enligt Nietzsches lära om den eviga återkomsten.

Nästan hvarje tänkare i människovärlden har haft sin lilla speciella fluga. Och Nietzsches lilla specialfluga är läran om den eviga återkomsten.

Allt som är, har redan en gång varit och skall åter komma igen – hvad säger jag, en gång ... Milliarder gånger har det redan varit, och milliarder, milliarder gånger skall det blifva till på nytt – med mellanrum af milliarder, milliarder år, icke jordiska solår, men världsår ... Det har alltsammans varit och det skall komma igen, icke annorlunda, icke snarlikt, icke bättre och icke sämre, men detsamma som är och var ...

Åter en gång – nej, milliarder gånger – skola de krafter, som sprängde jorden loss ur solnebulosan och skapade lif på jorden, uppstå på nytt och på samma sätt. Åter en gång, nej, milliarder gånger skall Jorden födas och grönska och blomma och åldras och dö. Och åter en gång skall Jorden efter långa och kvalfulla strider mellan djuren frambringa Människan.

Åter en gång – efter myriader år – skall Xerxes sitta på sin marmorstol vid Hellesponten och glädjas i sitt hjärta åt sina härars oöfverskådliga mängd och plötsligt brista i gråt vid tanken på människolifvets flyktighet och korthet. Åter en gång skall Lucullus bjuda sina gäster på tryfferade näktergalstungor och Cato släppa väder vid bordet för att häfda enkel, gammalromersk sed; Cæsar skall på nytt gå öfver Rubicon och Cicero tala grekiska för att slippa säga sin mening om saken ... Åter en gång skall en judisk fritänkare och jag-tänkare (jag är vägen, sanningen och lifvet: så sade han utan all falsk blygsamhet ...) bli hängd mellan två ordinära skälmar, och samma skälmar som sist ... Och hans världshatande och världsföraktande lära skall åter en gång eröfra världen; den skall åter en gång bli de mäktigas och rikas, de i världen väl farnas favoritreligion ...

Åter en gång skall Jakob brottas med Gud och Luther kasta sitt bläckhorn i skallen på fan; och slottsvaktmästaren på Wartburg, som nu lefver af att förevisa bläckfläcken på väggen, skall en gång efter myriader år lefva af detsamma.

Åter en gång – efter myriader, myriader år – skall Jean Baptiste Bernadotte födas på nytt i en småstadshåla i Gascogne och tjäna sig upp från soldat till underofficer och från underofficer till marskalk af Frankrike, och slutligen till kung af Sverige; och åter en gång skall han vid landstigningen i Helsingborg antaga den rena evangeliska läran med samma motivering som förra gången: att han därvid ingalunda följer politiska bevekelsegrunder men blott sitt hjärtas kraf. Åter en gång skall hans andre sonson vid namn Oscar II med sitt nobla utseende, sina estetiska talanger och sitt fridsälla väsen tjusa till alla människor, utom norrbaggarna, och åter en gång skall Peterson i Påboda bära riksäpplet i begrafningsprocessionen. Åter en gång – om myriader, myriader år – skall herr Salomo Achilles Arvid Lindman vid ett godt middagsbord sia om en religiös renässans, och med samma resultat som förra gången: icke med bättre eller sämre resultat, utan detsamma ... Och åter en gång skall en pigg och nyter kyrkoherde i S:t Oscar i sitt anletes svett arbeta

på en ny och förbättrad religion, medan han samtidigt till oförminskad uppbyggelse för församlingen sjunger mässan och delar ut nattvarden i den gamla.

Åter en gång – efter myriader, myriader år – skall min far lefva upp på nytt och bli kär i en ung flicka med blå ögon, och jag skall födas till världen vid en gata på Ladugårdslandet. Åter en gång skall jag ta studentexamen i Norra Latin och få AB i mogenhet men B i flit, och skräddar Appelgren vid Majorsgatan skall åter en gång sy min studentfrack och göra den för hög i nacken. Och jag skall växa till i ålder och »mogenhet» och skrifva böcker, icke bättre eller sämre än dem jag nu skrifver, men desamma, ord för ord, tryckfelen inberäknade; och de skola tryckas af samma förläggare. Och då – om myriader, myriader år, skall jag ha samma margfaldiga fel och brister som nu och göra alla mina gamla dumheter och galenskaper om igen utan att ha tagit ringaste lärdom af hur det gick sist, ty jag skall icke ha det aflägsnaste minne af alla mina föregående existenser ...

Hvad skall man egentligen säga om denna lära? Man kan säga, att den har åtminstone den fördelen gemensam med den kristna tron på ett nytt och evigt lif, att den svårligen kan motbevisas och än mindre moterfaras. Ty om tron på ett lif efter detta, vare sig i ena eller andra formen, händelsevis skulle vara ett misstag, så finns det i tidens fullbordan inte en lefvande själ till hands att konstatera misstaget ... Men lika litet kan Nietzsches lära om den eviga återkomsten någonsin bekräftas af erfarenheten, eftersom intet minnets band slår någon om än så smal brygga mellan alla dessa oändliga upprepningar af samma existens. Och man kan också lugnt säga, att en oändlig upprepning af samma existens utan något minnets enande band helt enkelt är det samma som en enda existens och att denna lära alltså på intet vis sträcker några tentakler mot »evigheten» som motsats till efter fullkomning af »timligheten», men tvärtom innebär den intensivaste dyrkan af »timligheten» och »världen» som filosofien väl hittills känner.

Och hvad lär oss denna lära om honom, som lärde den? – Att han i sanning älskade lifvet och världen och lifvet i världen.

Det gör jag också, om än inte så våldsamt ... Det kan räcka med litet mindre.

*

Farväl, Dragör.

Farväl, alla hvita och gråspräckliga och matsnåla och ilskna och tappra gäss: farväl, vi ses kanske igen i jul. Ty här i landet äter man gås om julen i stället för skinka. Det är inte efter den riktiga asaläran, men jag kan inte hjälpa att Danmark har kommit litet på afvägar.

Farväl, min kära kikare, och farväl, svenska kust, där ännu alltjämt ingen rök stiger från fabrikernas skorstenar.

Farväl, hr professor Vitalis Norström, och tack för godt och underhållande sällskap under denna regniga sommar.

Jag fick en gång i början af sommaren ett plötsligt anfall af längtan efter en allvarlig lifsåskådning; och då jag ofta hört Er berömmas som mitt lands främste expert på det området, skaffade jag mig några af Edra böcker. Något egentligen positivt resultat har jag visserligen inte kommit till under Er handledning, men det är helt säkert uteslutande mitt eget fel. Och nu är jag trött på landtliggeri och filosofi – för den här gången – och längtar in till staden igen och till det så kallade lifvet.

* * *

Rättelse.

Det bibelcitat – »varen öfverheten underdåniga» o. s. v. – som sid. 172–173 genom ett minnesfel anföres som evangeliskt, härrör som bekant från Paulus (romarbrefvet). – Jag hade ingen bibel med mig i Dragör.

Författaren.

Noter

1)

Jag läser hos Troels-Lund, att en protestantisk tysk universitetsteolog på femtonhundratalet beräknade antalet smärre djäflar till 2,665,866,764,664. Hvilken uppgift för en nyteologisk hårfrisör att »förfina» dem! – På den tiden hörde, som man ser, teologien till de exakta vetenskaperna.

2)

»Ueber das Wesen des Christenthums». Citatet är hämtadt från det ställe där frågan om Kristi ställning till edgång beröres.

3)

Citatet är hämtadt ur minnet och öfversättningen alltså tämligen fri, men jag har senare funnit den ordagranna texten på en gammal papperslapp i min portfölj:

Il faut renoncer à croire qu'il dépend de nous de maintenir les autres dans des croyances que nous ne partageons plus ... En vérité, qui trompe-t-on ici? La persistance des classes supérieures à patronner sans réserve aux yeux des classes non cultivées les formes religieuses d'autrefois n'aura qu'un effet, c'est de ruines leur autorité pour les jours de crise où il importe qui le peuple croie encore à la raison et à la vertu de quelques uns.